

De
bindende
factor

Praktische handreiking voor een leergebied Kunst en Cultuur

Viola van Lanschot Hubrecht
Astrid Rass

De
bindende
factor

Praktische handreiking voor een
leergebied Kunst en Cultuur

Colofon

Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt door het Ministerie van OCW.

Auteurs

Viola van Lanschot Hubrecht
Astrid Rass

Redactie

Emmy Stark

Eindredactie

Astrid Rass

Fotografie

Gill Bollegraf

Ontwerp

deel 4 ontwerpers, Lidy Roemaat, Enschede

Productie

AXIS media-ontwerpers, Enschede

Met dank aan:

Het vmbo-netwerk van scholengroep Pompeblêd uit Friesland

• Sg. voor Beroepsvoorbereidend Onderwijs (SBO) - Heerenveen
Linda van Burgsteden
Tineke Nauta
Noeme Mulder
Henk Hartzema

• Piter Jelles Junior - Leeuwarden
Liesbeth Woudstra
Gijs de Jong
Trudy Scholte
Perry Gerrits

• Burgemeester Harmsma School - Gorredijk
Marius Delgrosso
Corita v/d Veen
Jannie Kuypers
Gerben Tuinstra
Esther Brouwer

• OSG Sevenwolden - Heerenveen
Aag Toering
Hans Haan

SLO, werken aan leren

Postbus 2041

7500 CA Enschede

053-4840840 (algemeen)

053-4840274 (secretariaat kunstvakken VO)

© SLO december 2006

Voor meer informatie over deze publicatie kunt u contact opnemen met het secretariaat kunstvakken van de SLO, mw. Shairoen Ransing, 053-4840276 of via S. Ransing@slo.nl.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
2. Vernieuwingen in de onderbouw	7
3. De organisatie in de praktijk	11
4. Het leerplan	15
1. Visie	16
2. Programma	16
3. Rol van de docent en de leerling	17
4. Organisatie: team, rooster en groepsvormen	18
5. Beoordelen	20
6. Leeromgeving / plattegrond	21
5. De bindende factor	23
De Kernconcepten	23
De Kunst en cultuurschijf	24
Het Kunst en Cultuur Kompas	25
6. Leergebiedoverstijgende uitwerking	29
7. Voorbeeld leerplannen	33
Bijlage I	35
Bijlage II	47
Bijlage III	51
Bijlage IV	59

1

Inleiding

Een leergebied Kunst en cultuur ontwikkelen in de nieuwe onderbouw, hoe doe je dat? Wat zijn de mogelijkheden? Hoe verbindt je de verschillende disciplines en hoe leg je de ideeën en afspraken vast? Veel scholen buigen zich over deze vragen als ze aan de slag gaan met het invoeren van een leergebied Kunst en cultuur. De kerndoelen mogen worden aangeboden in de vorm van leergebieden, maar ook in afzonderlijke vakken, als onderdeel van projecten of in mengvormen daarvan. Scholen hebben bovendien meer vrijheid om hun onderwijs naar eigen inzicht in te richten. Dat heeft als consequentie dat scholen keuzes moeten maken ten aanzien van hun onderwijs en deze keuzes moeten verantwoorden. Dat kan in de vorm van een leerplan: een document waarin visie, doelstellingen, inhoud en werkwijze rondom kunst en cultuureducatie vastgelegd worden.

In mei 2005 diende het vmbo-netwerk van scholengroep Pompeblêd uit Friesland een veldaanvraag in bij SLO. Net als andere scholen zijn zij op zoek naar een geschikte en passende invulling voor het leergebied Kunst en cultuur. Concreet vroeg de scholengroep ondersteuning bij het ontwikkelen van een blauwdruk (hier opgevat als voorlopig ontwerp) voor een leerplan voor het leergebied Kunst en cultuur. Ze wilden een leerplan dat kort en bondig is van opzet, met als doel andere scholen uit hun eigen vmbo-netwerk en in het land een voorbeeld te geven. Daarnaast lag er een veldaanvraag voor de inrichting van een curriculum waarbij ook leergebiedoverstijgend gewerkt wordt en ondersteuning bij de wijze waarop samenwerking geïntensiveerd en gestructureerd kan worden. De resultaten staan beschreven in deze publicatie.

Tijdens studiedagen hebben vier scholen uit het vmbo-netwerk uit Friesland met ondersteuning van SLO gewerkt aan het opstellen van de leerplannen. De leerplannen zijn tot stand gekomen met behulp van het Kunst en cultuur Kompas: een instrument waarmee docenten stapsgewijs hun programma kunnen ontwikkelen en keuzes kunnen maken. Als bindende factor kozen de scholen voor de kernconcepten voor Kunst en cultuur en de Kunst en cultuurschijf. De kernconcepten voor Kunst en cultuur zijn inspirerende thema's op basis waarvan inhoud worden ontwikkeld. De Kunst en cultuurschijf is een vereenvoudigd model van de kerndoelen en biedt structuur voor het ontwikkelen van leeropgaven samen met een team.

Leeswijzer:

Deze publicatie begint met de nieuwe kerndoelen voor het leergebied Kunst en cultuur en enkele algemene conclusies en aanbevelingen ten aanzien van deze vernieuwingen. Hoofdstuk 3 gaat in op de organisatie van het leergebied. In hoofdstuk 4 bieden we een stappenplan aan voor het schrijven van een korte en bondige versie van een leerplan. Hoofdstuk 5 staat in het teken van de bindende factor voor de verschillende disciplines of vakken binnen een leergebied Kunst en cultuur. We geven een toelichting op de kernconcepten, de Kunst en cultuurschijf en het Kunst en cultuur Kompas. In hoofdstuk 6 besteden we aandacht aan een leergebiedoverstijgende aanpak. Het laatste hoofdstuk, hoofdstuk 7, geeft een korte toelichting bij de voorbeeld leerplannen van de scholen uit Friesland in de bijlagen.

2

Vernieuwingen in de onderbouw

Tot slot

Deze publicatie is bedoeld om scholen een handvat te bieden voor het (verder) ontwikkelen van een leergebied Kunst en cultuur. Het ontwikkelen van een leergebied is niet eenvoudig. Docenten moeten werken in teams en ze zijn samen verantwoordelijk voor het programma. Belangrijk daarbij is dat er een duidelijke visie wordt opgesteld en dat de vraag wordt gesteld wat elkaar bindt?

We hopen dat de structuur die wordt geboden voor het opstellen van een leerplan in hoofdstuk 4 en de bindende factoren zoals beschreven in hoofdstuk 5 houvast bieden. Bovenal zijn de vier voorbeelden in de bijlagen bedoeld ter inspiratie. Ieder voorbeeld is anders uitgewerkt en eigen van karakter. En dat is ook logisch: zoveel scholen, zoveel scenario's, zoveel uitwerkingen van een leergebied Kunst en cultuur!

Sg. voor Beroepsvoorbereidend Onderwijs (SBO) - Heerenveen

Ons motto: "Mensen zeggen dat het niet kan. Toen kwam er iemand binnen die niet wist dat het niet kon en deed het gewoon." Epicrates

Met de recente herziening van de basisvorming is het aantal kerndoelen drastisch verminderd en zijn inhouden globaal omschreven. Scholen en docenten krijgen een grotere vrijheid bij de organisatie en de invulling van het programma van de onderbouw. Voor de basisvorming zijn 58 kerndoelen geformuleerd, geordend rondom zeven domeinen. Eén van die domeinen is het leergebied Kunst en cultuur, dat bestaat uit leerinhouden van de kunstzinnige disciplines muziek, dans en drama en de beeldende vakken handenarbeid, tekenen, textiele werkvormen en audiovisuele vorming. Voor het leergebied Kunst en cultuur zijn de volgende vijf kerndoelen opgesteld:

48 De leerling leert door het gebruik van elementaire vaardigheden de zeggingskracht van verschillende kunstzinnige disciplines te onderzoeken en toe te passen om eigen gevoelens uit te drukken, ervaringen vast te leggen, verbeelding vorm te geven en communicatie te bewerkstelligen.

49 De leerling leert eigen kunstzinnig werk, alleen of als deelnemer in een groep aan derden te presenteren.

50 De leerling leert op basis van enige achtergrondkennis te kijken naar beeldende kunst, te luisteren naar muziek en te kijken en luisteren naar theater-, dans- en filmvoorstellingen.

51 De leerling leert met behulp van visuele of auditieve middelen verslag te doen van deelname aan kunstzinnige activiteiten als toeschouwer en als deelnemer.

52 De leerling leert mondeling of schriftelijk te reflecteren op eigen werk en werk van anderen, waaronder dat van kunstenaars.

Deze herziening, die in augustus 2006 is ingegaan, geeft niet alleen aan *wat* leerlingen moeten leren maar ook *hoe* zij moeten leren:

- de leerling leert actief en in toenemende mate zelfstandig;
- de leerling leert samen met anderen;
- de leerling leert in samenhang;
- de leerling oriënteert zich;
- de leerling leert in een uitdagend, veilige en gezonde leeromgeving;
- de leerling leert in een doorlopende leerlijn.

Alle kerndoelen, de toelichting hierop en de karakteristieken van het onderwijs in de onderbouw zijn na te lezen in de Eindrapportage van de Taakgroep Vernieuwing Basisvorming.

De nieuwe situatie: conclusies en aanbevelingen

Scholen krijgen meer ruimte om het onderwijsaanbod en de -organisatie naar eigen inzicht vorm te geven. Dat geldt ook voor het leergebied Kunst en cultuur. De kerndoelen zijn verplicht en richtinggevend voor tweederde deel van de onderwijstijd. Voor het resterende eenderde deel, het zogenaamde differentiële deel, kunnen scholen zelf hun onderwijsdoelen formuleren. Maar hoe zorg je voor een goed samenhangend programma waarin vakken elkaar vinden en vernieuwingen tot hun recht komen? Onderstaand enkele algemene conclusies gevolgd door aanbevelingen (in de kaders) naar aanleiding van de nieuwe kerndoelen.

Algemene conclusies

Het aantal kerndoelen voor de kunstvakken is, net als voor andere vakken, sterk verminderd. Er is sprake van vijf globaal geformuleerde kerndoelen (nummers 48 tot en met 52) die docenten een grote vrijheid geven. Tegelijk vragen deze kerndoelen docenten en scholen een visie te ontwikkelen over de vorming en de plaats van het leergebied in de nieuwe onderbouw.

Stel een team Kunst en cultuur samen bestaande uit vertegenwoordigers van de verschillende kunstdisciplines en ontwikkel als team een duidelijke visie en een samenhangend programma voor de kunstvakken.

In de kerndoelen staat omschreven dat leerlingen kennis moeten maken met de verschillende kunstdisciplines. Zij gaan actief aan de slag met de materialen, gereedschappen en middelen die horen bij de verschillende kunstvakken. De school bepaalt op welke wijze de verschillende kunstvakken als onderdeel van het leergebied aangeboden worden.

Leerlingen maken kennis met alle kunstdisciplines, dus ook met audiovisuele vormgeving, dans en drama. Wanneer sprake is van een beperkt aanbod (bijvoorbeeld alleen beeldend en muziek) kunnen dubbele bevoegdheden van docenten uitkomst bieden. Als de juiste expertise ontbreekt, kan deze via gastlessen ingehuurd worden. Bijscholing van docenten is natuurlijk ook een optie.

Niet alle disciplines hoeven in dezelfde mate aan bod te komen. Maak als team een afweging tussen enerzijds verbreding en anderzijds verdieping van kennis en betrek het programma in de bovenbouw bij deze afweging. Als leerlingen kiezen voor een kunstvak als examenvak, is een bepaald startniveau vereist. Er dient sprake te zijn van leerstofordening in een doorlopende leerlijn.

De kerndoelen zijn niet meer per vak geformuleerd. De vijf kerndoelen die voor het leergebied Kunst en cultuur zijn opgesteld, vormen de verbindende schakel tussen de kunstdisciplines en moeten leiden tot een samenhangend aanbod voor de kunstvakken. Leerlingen zullen hierdoor bewuster de overeenkomsten en de verschillen tussen de disciplines ervaren.

Geef als team kunstvakken aan in welke mate je afstemming wilt en waar zich logische kansen voordoen voor afstemming.

Tip: leg de methodes van de verschillende disciplines eens naast elkaar. De overeenkomstige begrippen kunnen inspireren om hoofdstukken en opdrachten aan elkaar te koppelen.

Er is geen geadviseerde uren tabel meer. Het is aan de scholen de uren te verdelen over de verschillende vakken en/of leergebieden. De kerndoelen gelden in principe voor de eerste twee leerjaren en voor tweederde deel van het curriculum. Naast dit verplichte deel mogen scholen in het differentiële deel, dat eenderde van de onderwijstijd omvat, hun eigen onderwijsdoelen formuleren. In dit kader ontstaan bijvoorbeeld sportklassen, maar ook kunst- en cultuurklassen waarmee scholen zich kunnen profileren.

Zorg voor een duidelijke visie en stel naast een leerplan een cultuurbeleidsplan op om kunst en cultuur stevig te verankeren binnen de school.

Door de globaal geformuleerde kerndoelen zijn docenten meer dan ooit verantwoordelijk voor de invulling van hun programma. De kerndoelen, die richtinggevend zijn, stellen in ieder geval vast welke vaardigheden leerlingen zich in relatie tot de kunstvakken eigen moeten maken.

Produceren, presenteren, receptie / kijken naar, verslaglegging en reflectie zijn de kernbegrippen die corresponderen met de vijf kerndoelen voor het leergebied Kunst en cultuur. De vijf kernbegrippen kunnen de vaste elementen vormen waaruit een opdracht bestaat. Er kunnen uiteraard accenten worden gelegd. Maak als team afspraken hoe de kernbegrippen te gebruiken en hanteer eenduidige termen.

In de kerndoelen staat omschreven dat leerlingen moeten deelnemen aan culturele activiteiten. Zij doen dat op basis van enige achtergrondkennis. De school bepaalt op welke wijze de verschillende activiteiten als onderdeel van het leergebied aangeboden worden.

Een tentoonstelling, een concert, een theater-, dans- en filmvoorstelling. Leerlingen maken kennis met verschillende soorten professionele kunstuitingen. Zorg dat de activiteiten ingebed zijn in het totale programma en creëer daar ruimte voor. Maak gebruik van de expertise van culturele instellingen.

3

De organisatie in de praktijk

De vijf kerndoelen die voor het leergebied Kunst en cultuur zijn geformuleerd zijn richtinggevend en globaal van aard en hebben als doel leerlingen een brede oriëntatie te bieden op kunst en cultuur. Het leergebied Kunst en cultuur bestaat zoals gezegd uit leerinhouden van de kunstzinnige disciplines muziek, dans, drama en de beeldende vakken handvaardigheid, tekenen, textiele werkvormen en audiovisuele vorming. De samenvoeging van verwante vakken tot een leergebied moet leiden tot een samenhangend aanbod waarbij inhouden in samenhang en in relatie tot elkaar en tot andere vakken of leergebieden aangeboden wordt. De verschillende kunstvakken mogen nog wel naast elkaar worden aangeboden. Om versnippering tegen te gaan, wordt samenhang en integratie gestimuleerd. Scholen kunnen kiezen op welke wijze zij leerinhouden afstemmen. Dat kan via afzonderlijke vakken, als onderdeel van projecten of mengvormen daarvan en in leergebieden. Zij kunnen hierin onder meer afhankelijk van hun visie, het onderwijsaanbod, de leerlingenpopulatie en de samenstelling van het docententeam een eigen keuze in maken.

Hoe het nieuwe onderwijs er in de praktijk kan uitzien, is te lezen in vier scenario's die de Taakgroep heeft beschreven. Dit zijn 'families' van scholen met een vergelijkbare aanpak, maar in de praktijk kunnen er net zoveel scenario's verschijnen als er scholen zijn.

Scenario 1 Veel blijft hetzelfde

Het eerste scenario blijft dicht bij de traditionele situatie. Vakken blijven vakken en de daarbij horende docenten blijven op het rooster staan. De samenhang vindt plaats door afstemming; leraren maken afspraken om lesstof op elkaar af te stemmen en over de wijze waarop het programma wordt aangeboden.

Scenario 2 Samenhang via projecten

In het tweede scenario ontstaat samenhang door vakoverstijgende projecten. Docenten van verschillende vakken werken op vaste tijden in het rooster samen aan een bepaald thema. Verschillende vakdocenten zijn dus verantwoordelijk voor de invulling van een project. Gedeeltelijke integratie van het programma is het doel.

Scenario 3 Samenhang via integratie

Bij scenario 3 scholen worden vaste patronen doorbroken. Docenten werken binnen kernteams, er wordt ruimte ingeroosterd voor blokuren en de kernteams zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor de invulling van het onderwijsprogramma binnen een leergebied. De afzonderlijke disciplines worden binnen het leergebied geïntegreerd aangeboden.

Scenario 4 Alles wordt anders

Bij deze scholen gaat het traditionele onderwijs op de schop. Het onderwijs wordt georganiseerd vanuit de leerling. Leerlingen kiezen hun eigen leerinhouden. De school kiest zelf hoe het onderwijs vorm krijgt. De mogelijkheden zijn legio: de roosters kunnen verdwijnen, lessen worden modules, leerlingen schrijven zich zelfstandig in voor modules, leergebieden worden naar eigen inzicht ingericht en klaslokalen worden vervangen door leerpleinen. Slechts weinig scholen in Nederland kiezen voor dit scenario.

Zowel organisatorisch als inhoudelijk is de vrijheid van scholen groter dan voorheen. De vier scenario's van de Taakgroep Vernieuwing Basisvorming zijn slechts voorbeeldmatige modellen. Scholen kunnen, mits verantwoord, keuzes maken en prioriteiten stellen. In de praktijk zullen scholen tot zeer verschillende scenario's komen en zullen er zichtbare en grotere verschillen ontstaan tussen scholen onderling. In veel gevallen wordt het beleid van de school - urenverdeling, roosters, lokalen, bezetting - uitgestippeld door het management. Voor kunstvakdocenten die tot voor kort niet gewend waren om als multidisciplinair team met elkaar rond de tafel te zitten, betekent dit dat het erg belangrijk is om tot een gezamenlijke visie te komen.

Over het algemeen kan men de samenhang of integratie waarvoor scholen kunnen kiezen splitsen in drie hoofdvormen:

- Afstemming tussen vakken: docenten van verschillende (verwante) disciplines maken afspraken over de inhoud van hun lessen op het niveau van volgorde in de tijd, de invalshoeken en de te hanteren basisbegrippen. Behalve over vaardigheden en thema's kunnen docenten ook afspraken maken over didactiek. Vakken zijn vaak als zelfstandige vakken op het rooster kerkenbaar.
- Samenhang tussen vakken: kunstvakdocenten maken gezamenlijk keuzes omtrent het aanbod, waarover ze zowel tijdens de voorbereiding als tijdens de uitvoering overleggen. Daar waar logisch en mogelijk wordt er een relatie gelegd met andere vakken en leergebieden. Het werken in projecten is een vorm van samenhang.
- Integratie van vakken: leerstofinhouden van verwante vakken versmelten met elkaar. Door het geïntegreerde aanbod zijn vakken niet meer als zelfstandig vak herkenbaar op het rooster en wordt er gesproken over leergebieden.

Samenhang in de praktijk

In de praktijk zullen er veel variaties op deze drie hoofdvormen voorkomen. Immers, zoveel scholen, zoveel scenario's. Elke school of elk team zal op basis van de visie en de uitgangspunten het best passende concept bedenken.

Een aantal voorbeelden uit de praktijk:

Afstemming over vaardigheden

Op het rooster staan de afzonderlijke vakken tekenen, handvaardigheid en muziek. Het jaar is verdeeld in vier periodes. Voor elk kunstvak is een uur beschikbaar waarin leerlingen, per periode aan één opdracht werken. De kunstvakdocenten hebben vaste afspraken gemaakt over de opbouw en de uitwerking van de opdracht. Iedere opdracht bestaat uit een productief deel, een receptief deel, reflectie, presentatie en verslaglegging. De docenten tekenen, handvaardigheid en muziek hanteren dezelfde begrippen en stellen ten aanzien van de verschillende onderdelen waar mogelijk dezelfde eisen. Zo is de opbouw van het verslag bij de drie vakken gelijk. Iedere periode wordt bij één vak een gastdocent uitgenodigd. De vakken tekenen, handvaardigheid en muziek staan ook in het tweede leerjaar op het rooster. Daarnaast maken leerlingen in workshops kennis met de overige disciplines: textiele werkvormen, dans, drama en audiovisuele vorming. In leerjaar 2 bezoeken leerlingen een tentoonstelling, een concert en een theater-, of dans-, of filmvoorstelling.

Thematische afstemming

Op het rooster staan de afzonderlijke vakken beeldende vorming en drama. Het jaar is verdeeld in vier periodes. De kunstvakken worden in blokuren gegeven. Per periode staat een thema centraal. Voor het thema 'metamorfose' bijvoorbeeld bewerken leerlingen een foto van hun gezicht. Vervolgens maken ze een masker van papier maché dat bij drama het uitgangspunt vormt voor een tableaux vivant. Er worden afspraken gemaakt over tijd en over inhoud. Er wordt een vaste aanpak afgesproken voor de uitwerking van de opdracht, het gezamenlijke verslag en de eindpresentatie. De docenten beeldende vorming en drama inventariseren vakoverstijgende begrippen, stemmen herkenbare voorbeelden op elkaar af en maken afspraken over het gebruik van informatiebronnen. In het tweede jaar staan de vakken beeldende vorming en muziek op het rooster. Met de overige disciplines maken leerlingen kennis via workshops. Deelname aan culturele activiteiten wordt verspreid over leerjaar 1 en leerjaar 2.

Afstemming door middel van een project

Op het rooster staan afzonderlijk de vakken muziek, drama en beeldende vorming. Via workshops met gastdocenten maken leerlingen kennis met de overige disciplines. Deelname aan culturele activiteiten wordt verspreid over leerjaar 1 en leerjaar 2 en is afhankelijk van het aanbod. Het jaar is verdeeld in vier periodes. De beeldende vakken hebben twee uur per week, muziek en drama ieder één uur per week. In de eerste drie periodes van leerjaar 2 vindt thematische afstemming plaats zoals in het vorige voorbeeld beschreven. In de laatste periode komen inhouden en technieken samen in een gezamenlijk project. Leerlingen organiseren een kunstmanifestatie voor medeleerlingen, docenten, ouders en andere geïnteresseerden. De laatste lessen van periode vier worden besteed aan de voorbereiding van een podiumpresentatie (act, dans, zang, etc.) of het maken van een bijdrage voor de expositie (foto's, tekeningen, schilderijen, videoclip, keramiek, etc.). De leerlingen maken zelf een keuze en schrijven zich in voor een discipline. Omdat zij de podiumpresentatie zelf moeten organiseren, zijn de vakken techniek, verzorging en Nederlands ook betrokken bij het project.

Gedeeltelijke samenhang

Op het rooster staan afzonderlijk de éénuurs vakken muziek, drama en beeldende vorming (tekenen en handvaardigheid). Het jaar is verdeeld in vier periodes. Na een kennismaking per vak vindt in periode twee een thematische afstemming tussen muziek en drama plaats, bijvoorbeeld met het thema ritme en herhaling. Een eenvoudige huishoudelijke taak - ramen zemen, strijken, grasmaaien - wordt in zeven stappen herhaald en voorzien van een melodie die in de muzieklessen gecomponeerd is. In periode 3 vinden de beeldende vakken en muziek elkaar. Hiertoe hebben de docenten de methodes naast elkaar gelegd. Zij hebben ideeën ontwikkeld door de overeenkomstige begrippen te inventariseren. Tot slot werken de drie disciplines in periode vier gezamenlijk aan een project waarbij andere vakken zich kunnen aansluiten. In periode 1 van leerjaar 2 maken leerlingen vervolgens kennis met de andere disciplines. De expertise is vanwege dubbele bevoegdheden in huis: de docent tekenen geeft in dit geval textiele werkvormen. De culturele activiteiten vinden voor leerjaar 1 plaats op school. Er wordt een filmfestival georganiseerd en er treedt een theatergezelschap op. In leerjaar 2 bezoeken leerlingen een tentoonstelling, de schouwburg en een concert.

Leergebied met integratie van vakken

Op het rooster staat het leergebied Kunst en cultuur, bestaande uit de disciplines handvaardigheid, tekenen, textiele werkvormen, audiovisuele vorming, muziek, dans en drama. Docenten werken in

4

Het leerplan

kernteams en stemmen leerinhouden op elkaar af. Het leergebied Kunst en cultuur wordt verzorgd door één docent. Leerlingen volgen niet één of meer kunstvakken, maar zij gaan één dagdeel per week aan de slag met een thema dat vanuit verschillende invalshoeken benaderd kan worden. Ook wordt gekeken in hoeverre het thema in andere vak- en leergebieden centraal kan worden gesteld. Een voorbeeld van een dergelijk thema is 'het weer'.

Kunst en cultuureducatie stevig verankerd in de school

Naast de scholen met het stempel cultuurprofielschool zijn er scholen die er bewust voor kiezen Kunst en cultuur stevig te positioneren binnen de school. Kunst verbreedert en heeft een positief effect op de sfeer op school. Op deze scholen beperkt de kennismaking met kunst en cultuur zich niet tot de vaklessen. In de vorm van zondagochtendconcerten, musicals, workshops, projectmiddagen, buitenschoolse activiteiten en talentenmiddagen vinden er ook buiten de lessen activiteiten plaats op het gebied van kunst en cultuur. Een breed aanbod van kunst en cultuur binnen en buiten school maakt dat leerlingen wat te kiezen hebben. Bovendien stimuleert deze aanpak de ontwikkeling van talent.

Eén middag per week, in periode 1 en in periode 3, is het in de brugklas talentenmiddag. Leerlingen kunnen ontdekken wat ze leuk vinden en waar ze goed in zijn en maken door inschrijving een keuze uit het gevarieerde aanbod kunstzinnige workshops. Elke workshop wordt begeleid door een expert op dat gebied: fotografie, film, kalligrafie, poëzie, etc. Het gevarieerde aanbod is samengesteld na een intensieve voorbereiding van kunstvakdocenten met schoolleiding, onderwijscommissie en het plaatselijke kunstencentrum. Leerlingen die geïnteresseerd zijn in een bepaald onderwerp kunnen hun idee melden. Bij voldoende inschrijving wordt een expert benaderd de workshop te verzorgen. In periode 2 en 4 kunnen leerlingen werken aan een project naar keuze.

Docententeams hebben meer dan ooit de vrijheid om keuzes te maken over het 'wat en hoe' van hun vakgebied. Wat wil je leerlingen bieden en op welke manier doe je dat?

Scholen kunnen afhankelijk van hun visie, het onderwijsaanbod (in de regio), de populatie en het docententeam hun onderwijs inrichten. De consequentie hiervan is dat scholen meer dan voorheen hun keuzes moeten verantwoorden. Dit kan in de vorm van een leerplan: een programma waarin per leerjaar en per afdeling de doelstellingen en de werkwijze rondom kunst- en cultuureducatie vastgelegd worden. Voor het opzetten van een leerplan is een goed functionerend team van belang. Een heldere visie op het leergebied Kunst en cultuur, inclusief programma en doelstellingen, dient ter onderbouwing en kan de onderhandelingspositie met de schoolleiding versterken.

De vorm

Leerplannen kunnen op diverse manieren vorm krijgen. Een leerplan als werkdocument voor het team zal een uitgebreidere beschrijving geven van het programma, de werkwijze en de doelen dan een leerplan dat tot eerste beeldbepaling dient. Belangrijk is dit doel vooraf te bepalen.

Met de scholen uit het netwerk Friesland hebben we gewerkt aan een 'blauwdruk' leerplan (= voorlopig ontwerp). Dit is een korte en bondige versie van een leerplan met als doel voorlopige inhouden, taken, afspraken en beschrijvingen van de organisatie te expliciteren.

De inhoud

De inhoud van een leerplan wordt bepaald door het team en kan per school verschillen. Op basis van ervaringen met scholen gebruikt SLO onderstaande inhoudsopgave. De inhoudsopgave dient als 'houvast' en kan naar eigen inzicht bijgesteld of gewijzigd worden. Een team kan bijvoorbeeld kiezen voor een extra hoofdstuk over identiteit van de school of over competentiegericht leren.

1. Visie
2. Programma
3. Rol van de docent en de leerling
4. Organisatie: team, rooster en groepsvormen
5. Beoordelen
6. Leeromgeving / plattegrond

Toelichting op bovenstaande inhoudsopgave:

1. Visie

'Wat bindt ons' en 'hoe kunnen we elkaar versterken?'. Dit zijn de twee vragen die een docententeam zich om te beginnen zou moeten stellen, met als doel om te analyseren op welke gebieden er raakvlakken zijn. Het legt de focus op de overeenkomsten tussen de vakken of disciplines binnen het leergebied.

De visie bestaat uit een schets van het team, een korte stand van zaken en een omschrijving van de opvattingen van het team over cultuureducatie. De visie kan bestaan uit een stukje tekst, maar ook vijf zinnen, een slogan of een logo met beschrijving is mogelijk. In de visie kunnen korte- en lange termijn doelen verwoord worden: wat willen we bereiken over bijvoorbeeld drie en over vijf jaar. De visie vormt de basis voor het verdere traject.

Andere vragen die een rol kunnen spelen zijn:

- Wat willen we leerlingen meegeven en hoe willen we dat leerlingen leren?
- Hoe typeren de docenten hun onderwijs, hun manier van leren?
- Hoe willen we ons positioneren?
- Hoe willen we ons profileren?
- Hoe kijken we aan tegen afstemming, samenhang en integratie?

Piter Jelles Junior, Leeuwarden:

'Om tot een invulling te komen voor de kunstvakken in het leergebied Kunst en cultuur hebben we nagedacht over visie en doelstellingen. Het algemene beleid van de school vormt het uitgangspunt. De school als geheel maakt keuzes over hoe ingrijpend het programma en de aanpak worden gerealiseerd (uren, roosters, lokalen, bemanning etc.) Wij vinden het belangrijk dat er samenhang ontstaat tussen de vakken tekenen, handvaardigheid en muziek.'

2. Programma

In een samenhangend programma voor het leergebied worden vanuit een bepaalde visie kerndoelen en verwante disciplines samengevoegd tot een logisch geheel. Het programma geeft weer hoe het onderwijs ingericht en vormgegeven wordt. Om te beginnen moeten de uitgangspunten geïnventariseerd worden.

De volgende vragen passeren de revue:

- In hoeveel periodes is het jaar verdeeld?
- Welke disciplines hebben we in huis?
- Hoe ziet ons huidige rooster eruit?
- Welke kunstvakken worden als examenvakken aangeboden?
- Hoeveel uur staat er voor de kunstvakken in totaal op het rooster?
- Welke lokalen hebben we tot onze beschikking?
- Wat is het beleid van de school ten aanzien van onderwijs?

Bindende factor

Een team dat nog nooit eerder samengewerkt heeft, dient zoals gezegd te analyseren wat de bindende factor is en hoe docenten elkaar kunnen versterken. Naar aanleiding van deze analyse zal er een discussie ontstaan over raakvlakken.

De gemeenschappelijke factor legt de basis voor het programma waarna de volgende vragen aan de orde kunnen komen:

- Hoe ziet ons huidige jaarprogramma er uit?
- Wat gaat goed en willen we behouden of aanpassen?
- Hoe ordenen we onze lesstof? Via projecten, thema's of op een andere wijze?
- Hoe zien onze lessen er uit? Welke opbouw streven we na?
- Voor welke disciplines huren we gastdocenten in?
- Hoe sluit de onderbouw aan op de bovenbouw?
- Welke rol gaat het kunstdossier spelen?
- Hoe is de verdeling tussen binnen- en buitenschool leren?
- Hoe en wanneer nemen leerlingen deel aan culturele activiteiten?
- Welke wensen hebben we ten aanzien van het rooster en de lokalen?

De scholen uit het netwerk Friesland hebben voor kernconcepten gekozen als bindend element. Het programma is ontstaan met behulp van het Kompas Kunst en cultuur. Over de kernconcepten en over het Kunst en cultuur Kompas kunt u meer lezen in hoofdstuk 5.

3. Rol van de docent en de leerling

Het onderwijs in de onderbouw staat in het teken van een brede, samenhangende oriëntatie. Dat betekent nogal wat voor de rol en werkwijze van de docent. Samenhang tussen (verwante) vakken betekent samenwerking en afstemming. Veel scholen doen tegenwoordig voor het eerst ervaring op met het werken met multidisciplinaire teams. Dat gaat vaak niet zonder slag of stoot. Er worden soms heftige discussies gevoerd, waarbij vrees voor de eigenheid en positie van het vak een rol spelen. Samenwerken, over de eigen vakgrenzen heen kijken, vertrouwde patronen loslaten, een gezamenlijke visie uitdragen en lesstof afstemmen zijn dan ook belangrijke vaardigheden voor docenten. Uiteindelijk is het team verantwoordelijk voor een samenhangend programma.

Leerlingen doen tijdens de tweejarige oriëntatieperiode verschillende ervaringen en indrukken op. Het is uitdrukkelijk de bedoeling dat ze bewust op deze ervaringen en indrukken terugblikken. Eén van de kerndoelen (52) is dan ook gewijd aan reflecteren. Reflecteren staat voor terugblikken en vooruitkijken. De volgende vragen staan daarbij centraal: Wie ben ik, wat kan ik, wat heb ik gedaan, wat vond ik daarin belangrijk en tot slot: wat wil ik (daarmee)?

Reflecteren is een belangrijke vaardigheid voor het leerproces van de leerling. Vergeleken met vroeger wordt van leerlingen verwacht dat zij zelfstandiger werken, een grotere betrokkenheid tonen bij hun eigen leerproces en meer verantwoordelijkheid dragen. De docent heeft een begeleidende en coachende rol in het leerproces van de leerling. Reflectie is daarbij essentieel. Hoewel het bij reflecteren altijd om min of meer dezelfde vragen gaat, hoeft dit niet altijd in de vragende vorm te gebeuren. Er zijn ook andere manieren om te reflecteren. De docent dient zich deze vaardigheid eigen te maken en werkvormen en technieken te gebruiken die passen bij de betreffende klas, leerling en situatie. Reflectie geeft niet alleen leerlingen inzage in hun leerproces, maar noodzaakt ook docenten na te denken over het aanbod. Het gevolg kan zijn dat er meer behoefte is aan maatwerk, passende leeropgaven, om de leerling zo ver mogelijk in zijn ontwikkeling te helpen.

De Sg. voor Beroepsvoorbereidend Onderwijs (SBO) in Heerenveen heeft de taken voor de docent en leerlingen als volgt omschreven:

Voor de leerling wordt alles anders:

- *De onderbouw is een oriëntatieperiode, waarin de leerling zichzelf leert kennen: wie ben ik, wat kan ik en wat wil ik?*
- *Geleidelijk aan leert hij individueel of in groepsverband voor een groot deel zijn eigen leerproces plannen en organiseren.*
- *Samen met de vakdocent of mentor bewaakt hij zijn leerproces, waarbij hij vanuit de ervaringen die hij opdoet, nieuwe keuzes maakt.*
- *Daarnaast moet hij een portfolio ontwikkelen, waarin hij zelf kiest wat hij wil bewaren en presenteren. Hierdoor laat hij zijn eigen ontwikkeling zien en leert zo zijn competenties kennen.*

Ook voor de docent wordt alles anders:

- *De vraag dient zich aan: “Wat kan de leerling leren in het kader van de kunstvakken en hoe kan ik als docent juist dat leren bevorderen?”*
- *Basistechnieken en basisbegrippen moeten vanuit het vakperspectief door elke vakdocent worden behandeld. Daarna kan de leerling zelfstandig aan de slag met thema's en projecten.*
- *Het leergebied wordt een combinatie van vakeigen en vakoverstijgende elementen, van klassikaal aanbieden van de stof en individueel verwerken van de stof, van doceren naar coachen.*
- *De docent moet op een geheel nieuwe manier naar zijn vak kijken, niet vanuit zijn vakkennis, maar vanuit het leerproces van de leerling. In dit leerproces moet hij samen met de mentor van de leerling bekijken hoe de leerlijn van de leerling eruit ziet. Welke competenties bezit een leerling en waar moet hij nog aan werken? Bij onvoldoende prestaties moet een plan van aanpak worden bedacht om het presteren op te waarderen remediëren.*

4. Organisatie: team, rooster en groepsvormen

De samenstelling van het team en het goed functioneren daarvan is de eerste stap om te komen tot de invulling van het programma. Ook de mate van facilitering door de school lijkt een evenredig effect te hebben op de mate waarin een leergebied naar tevredenheid draait. Het opstellen van een programma vergt het nodige aan overleg en organisatie. Veel tijd gaat zitten in de ontwikkeling van het materiaal. De volgende aandachtspunten zijn bij de samenstelling van een team van belang:

Vakgroep

Organiseer de vakgroep als multidisciplinair team. Zorg dat alle op school aanwezige kunstvakdocenten hun krachten bundelen, hun ideeën uitwisselen en samen werken aan een nieuw, samenhangend en uitdagend programma.

Vakgroepvoorzitter

Benoem een vakgroepvoorzitter, verdeel de taken en leg afspraken rondom taken vast. Inventariseer de kwaliteiten van de betrokkenen (brainstormen, lessen ontwikkelen, schrijven, organiseren, uitproberen, contacten onderhouden, etc.) en stem taken hierop af. Daarbij dient één persoon zorg te dragen voor de afstemming tussen de verschillende kunstdisciplines en afstemming tussen de programma's. De doorlopende leerlijn van onderbouw naar bovenbouw dient bewaakt te worden. Mogelijk is de cultuurcoördinator de geschikte persoon om de leidende rol binnen het team te vervullen omdat deze vaak al een groot netwerk en schoolbrede contacten heeft.

Structureel overleg

Voor een goed functionerend team en een breed gedragen visie is een duidelijke overlegstructuur van belang. Plan vaste (ontwikkel)bijeenkomsten, bijvoorbeeld eens per twee weken gedurende de periode dat het leerplan ontwikkeld wordt.

Visieontwikkeling

Ontwerp een duidelijke visie over kunst en cultuureducatie en betrek een persoon uit de schoolleiding bij de ontwikkeling van die visie.

Programma

Ontwikkel als team een samenhangend programma voor zowel de onder- als de bovenbouw en houdt rekening met doorlopende leerlijnen. Leg het programma vast.

Roosterwensen

Overzie de consequenties van het programma en dien roosterwensen vroegtijdig in.

Schoolontwikkeling

Zorg dat bij projecten binnen school in het kader van schoolontwikkeling minstens één persoon uit het kunstvakteam betrokken is. Op deze manier heeft het leergebied direct invloed en inspraak op de vernieuwingen die gaande zijn binnen de school.

Het team Kunst en cultuur bestaat in principe uit de op school aanwezige kunstvakdocenten (beeldende vorming, muziek, dans en drama). Afhankelijk van het programma - bijvoorbeeld voor vakoverstijgende projecten - betrekken zij andere docenten bij het team. De keus is aan het team en de school in hoeverre docenten uit andere disciplines bijdragen kunnen leveren binnen het leergebied.

Rooster

Het rooster is mede bepalend voor de mate waarin samenhang mogelijk is. Indien de uren van de vakken niet geclusterd worden, is vergaande samenhang tussen de vakken lastig realiseerbaar. Het is daarom belangrijk om als team de roosterwensen vroegtijdig kenbaar te maken zodat de roostermaker hierop kan inspelen.

Duo teaching

Ook voor gezamenlijk lesgeven van docenten in de vorm van duo- of teamteaching geldt dat er vaak roosteraanpassingen noodzakelijk zijn. Duo teaching houdt bijvoorbeeld in dat twee klassen samengevoegd worden en twee docenten gezamenlijk de leiding hebben over de groep. Het voordeel is dat docenten elkaar kunnen aanvullen en versterken, bijvoorbeeld door hun rollen als leider, assistent, inhoudbepaler, begeleider, coach en vakexpert per les te wisselen.

5. Beoordelen

Het is uiteraard belangrijk om de ontwikkeling van de leerling binnen een leergebied Kunst en cultuur zichtbaar te maken. Een geschikt instrument daarvoor is het portfolio. Het portfolio is in zijn zuiverste vorm een draagmap met bewijsstukken van kwaliteiten (producten) en ontwikkelingen (proces). Een map dus die laat zien wat je waard bent, waar je trots op bent en wat je wilt bereiken.

In een cultuurportfolio is ruimte voor alle leerervaringen die de leerling zowel binnen als buiten school heeft opgedaan. Een leerling die buiten school danslessen volgt kan dit ook laten zien in zijn cultuurportfolio, zodat de school het kan meenemen in het beoordelings- en leerproces. Leerlingen kunnen bewijsstukken als verslagen, foto's, beoordelingen, certificaten of leuke souvenirs in het portfolio verzamelen. Maar ook reflectieverslagen en verslagen van wat de leerling heeft geleerd en wil bereiken, kunnen deel uitmaken van het portfolio.

De vorm

Een portfolio, kunstdossier of ander logboek kan uiteraard op papier worden bijgehouden, maar een digitaal of webbased portfolio via het internet biedt veel meer mogelijkheden. Zo kan er naast tekst ook bewegend beeld en geluid opgenomen worden in het portfolio.

Er zijn inmiddels vele digitale (webbased) portfolio's ontwikkeld. De inhoud is beschermd, dus alleen toegankelijk via een password. Het portfolio Portfolio4u (www.portfolio4u.nl) of de Trajectplanner (www.trajectplanner.nl) zijn voorbeelden van uitgebreide digitale systemen waarin leerlingen en docenten de voortgang van hun leerlingen kunnen bijhouden.

Een portfolio speciaal ontwikkeld voor de kunstvakken is het cultuurportfolio (www.cultuurportfolio.nl). Dit portfolio is een map die door de leerling zelf wordt samengesteld met bewijzen op het gebied van kennis, houding en vaardigheden. Leerlingen voeren hier zelf de regie: ze houden hun ontwikkelingen bij, ze stellen naar eigen smaak de interface op en bepalen zelf wat ze aan docenten of bezoekers willen laten zien. Daarnaast biedt het een structuur voor actieplannen, archivering, reflectie en communicatie. De leerling is dus eigenaar van het portfolio: het is als het ware een leerling-volg-jezelf systeem.

Begeleiding

De docent heeft een begeleidende rol bij het invullen van een portfolio, zowel in papieren als in digitale vorm. Hij geeft aan wat hij van leerlingen verwacht en hoe ze hun ontwikkelingen kunnen laten zien. Ook maakt hij duidelijk welke bewijzen nodig zijn voor de beoordeling. Daarnaast kan de docent het werken met het portfolio een structurele plaats geven in de lessen of opdrachten.

Een portfolio kan verschillende vormen aannemen. Iedere leerling heeft zijn eigen voorkeur. Het docententeam kan zich beperken tot het bepalen van de inhoud, doel en status van het portfolio te bepalen en de uiterlijke vorm vrij laten, zodat leerlingen naar eigen inzicht vorm kunnen geven aan hun portfolio.

Het plan voor het werken met een portfolio wordt door Piter Jelles Junior in Leeuwarden als volgt omschreven:

In de nieuwe structuur zal de nadruk van de beoordeling worden verschoven naar reflectie. De leerling houdt met hulp van de begeleidende docent zijn eigen proces en ontwikkeling bij. Dit gebeurt met behulp van een zogenaamde Portfolio.

Steeds meer scholen gaan aan de slag met nieuwe en andere manieren van volgen, begeleiden en beoordelen van hun leerlingen. De rol van portfoliogebruik wordt hierbij een steeds belangrijker hulpmiddel.

Zo helpt het bij:

- *Het begeleiden van leer- en ontwikkelingsprocessen van leerlingen.*
- *Het verzamelen van bewijzen (binnen en buitenschoolse activiteiten) van bereikte leerdoelen*
- *(Zelf)reflectie*
- *Het (anders) beoordelen en toetsen van leerlingen*
- *De presentatie van bereikte resultaten*
- *Duidelijkheid bij doorstroom naar een andere (vervolg)opleiding*

Een portfolio is geen momentopname, het geeft juist een overzicht van het leerproces en van de bereikte leerdoelen tijdens de verschillende perioden. Elk portfolio is een persoonlijk rapport en laat de leerontwikkeling van de betreffende leerling zien. Er is plaats voor een persoonlijk verhaal en het verhaal c.q. commentaar van de docent.

Verder kan een portfolio uitgebreid worden naar andere leergebieden en ook een status van afwezigheid bevatten.

Door gebruik te maken van een portfolio kan de leerling zijn behaalde vaardigheden en producten (met bijbehorend beeldmateriaal) presenteren aan bijvoorbeeld ouders, stagebedrijven en medeleerlingen. Zij kunnen hier ook commentaar op geven. Zo ontstaan mogelijkheden voor 360 graden feedback.

De inhoud van een portfolio is materiaal waarop de leerling trots is. Het geeft een beeld van zijn/haar houding, aanpak en kunnen: het persoonlijk leerproces in beeld.

6. Leeromgeving / plattegrond

Voor het gehele onderwijs geldt dat leerlingen zich breed moeten kunnen oriënteren op interessegebieden, leerwensen en beroepskeuze. Dit oriëntatieproces vindt niet alleen binnen de school plaats, maar speelt zich ook daarbuiten af. Dat geldt ook voor kunst- en cultuureducatie. Leerlingen dienen zich zowel binnen- als buitenschool breed te oriënteren op kunst en cultuur.

5

De bindende factor

Rijke leeromgeving

Leerlingen leren het beste in een rijke leeromgeving: een omgeving met verschillende onderdelen en aspecten, die onderling samenhangen én die voor een leerling betekenisvol zijn. Docenten en begeleiders spelen een belangrijke rol bij het creëren van zo'n omgeving.

Door de komst van CKV 1 en de CKV-bonnen voor de onderbouw gaan leerlingen steeds meer op pad om buiten school deel te nemen aan kunst- en cultuuractiviteiten. Het authentieke kunstwerk of de authentieke kunstuiting wordt beleefd in de context waarvoor het bedoeld is of waarin het gemaakt is. De kunstvakken bieden in dit opzicht een leeromgeving die rijk is. Leerlingen bezoeken een kunstenaarsatelier en werken daar ook, nemen deel aan een masterclass in het concertgebouw, lopen een dag mee met de conservator van een museum, verzorgen een dansworkshop op de muziekschool of maken het decor voor de plaatselijke toneelvereniging. Maar ook een omgeving in de school, het kunstlokaal, het kunst en cultuurplein, de ateliers of andere ruimten voor het leergebied Kunst en cultuur worden vaak al 'rijk' en inspirerend aangeboden.

Drie scholen uit het project stonden op het punt van verhuizen of verbouwen en hebben hun 'wensen ten aanzien van lokalen en ruimte kenbaar kunnen maken. Volgend jaar starten ze in een nieuwe omgeving.

Piter Jellse Junior, Leeuwarden:

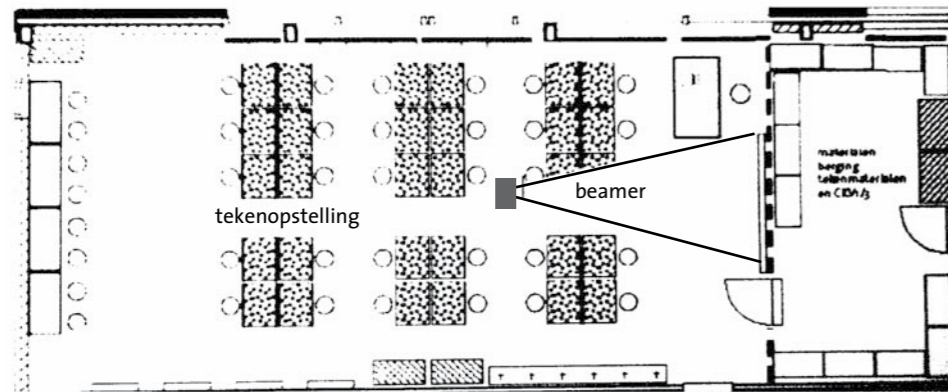
Het idee is er om per periode de aanwezige dan wel gebruikte lokalen en ruimtes in een bepaalde sfeer in te richten die te maken heeft met het thema van dat moment. Bij bijvoorbeeld Mix&Match kun je dan denken aan posters van andere culturen en andersoortige muziek.

Burgemeester Harmsma school, Gorredijk:

De leeromgeving zal in de nabije toekomst drastisch veranderen. Dit heeft uiteraard ook gevolgen voor de leerinhoud. De nadruk ligt minder direct bij het afzonderlijke kunstvak, maar steeds meer bij de overeenkomsten & vakoverstijgende elementen.

Het episch centrum van expressie is straks 'het kunstplein'.

Plattegrond van een ideaal lokaal / Sg. voor Beroepsvoorbereidend Onderwijs (SBO) Heerenveen

De samenvoeging van verwante vakken tot een leergebied moet leiden tot een samenhangend programma waarbij inhouden in samenhang en in relatie tot elkaar aangeboden worden. Er moet dus samengewerkt worden. Tot voor kort opereerden vakdocenten veelal in aparte vaksecties; de sectie beeldende vorming was een andere sectie dan bijvoorbeeld de sectie muziek of drama. Met de invoering van de nieuwe onderbouw zijn op veel scholen kunstvakdocenten georganiseerd in multidisciplinaire teams. Zij zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor het programma. Een team dat nog nooit eerder samen een programma heeft gemaakt dient zich eerst te buigen over de vraag: Wat verbindt ons met elkaar? Pas als er gemeenschappelijke inhouden benoemd zijn kan er een samenhangend programma gemaakt worden.

Een team moet afspraken maken over welke inhoudelijke peilers de plattegrond vormen van het programma. Kiest men voor afstemming op basis van gezamenlijke thema's of projecten, of juist voor afstemming op basis van vaardigheden?

SLO hanteert de kernconcepten Kunst en cultuur (A), de Kunst en cultuurschijf (B) en het Kunst en cultuur Kompas (C) als structuur om een programma binnen een leergebied op te stellen. De kernconcepten dienen met name een bindende factor wat betreft thema's en de kunst- en cultuurschijf met name voor wat betreft kernvaardigheden. Het kompas biedt teams een gezamenlijk platform waarop een programma ontwikkeld kan worden. Hieronder zullen de drie elementen worden toegelicht.

A Kernconcepten Kunst en cultuur

In 2005 heeft SLO op basis van de nieuwe kerndoelen voor het Primair en Voortgezet Onderwijs en op basis van de nieuwe eindtermen van de examenprogramma's vier kernconcepten ontwikkeld voor de kunstvakken. Kernconcepten zijn overkoepelende begrippen en hebben als doel om de lesstof in een doorlopende leerlijn te ordenen. Daarbij dienen ze tot inspiratie voor het ontwikkelen van leeropgaven en bieden met name een structuur voor de inhouden.

Voor het leergebied Kunst en cultuur zijn vier kernconcepten ontwikkeld. De vier kernconcepten zijn:

1 Identiteit en diversiteit

(accent op autonome kunst)

Je identiteit is je persoonlijkheid, je karakter. Wat vind je belangrijk in het leven, wat zijn je idealen en talenten? Hoe is je innerlijk en hoe je uiterlijk? Kunst en cultuur bieden de ruimte om je eigen identiteit te ontdekken en te ontwikkelen, door jezelf te vergelijken met anderen, door het kennismaken met kunstuitingen van anderen en door jezelf in beeld, muziek, taal en/of beweging uit te drukken.

2 Inspiratie en vormgeving

(accent op toegepaste kunst)

Inspiratie is de bron van de kunstenaar én van de ontwerper. Waar haal je je inspiratie vandaan? Uit jezelf of uit je omgeving? Ga je op zoek of overkomt het je? Inspiratie staat aan de ene kant van het ontwerpproces, de uiteindelijke vormgeving aan de andere kant. Welke rol speelt inspiratie bij een opdracht voor een opdrachtgever? En welke stappen zitten er tussen begin- en eindproduct?

3 Media en communicatie

(accent op nieuwe media)

De nieuwe media en ICT spelen een belangrijke rol binnen de kunsten. Digitale media leveren snel resultaat en zijn voor iedereen toegankelijk. Zowel fotografie als video zijn voor leerlingen direct toegankelijk. Welke aspecten spelen een rol bij het maken van kunst met digitale media, anders dan bij meer traditionele kunstvormen? Wat is de rol van manipulatie, kun je nog vertrouwen wat je ziet? Zie je wat je denkt dat je ziet?

4 Kunst en maatschappij

(accent op maatschappelijke betekenis)

De manier waarop wij met elkaar omgaan en wat wij vanzelfsprekend vinden, vormen onze cultuur; dat wat breed geaccepteerd wordt in onze maatschappij. Kunst laat daar vaak de andere kant van zien. Kunst legt de vinger op de zere plek. Kunst kan nieuw licht werpen op iets, kunst kan vragen stellen. Bij dit kernconcept gaat het vaak om actuele gebeurtenissen en bewegingen in de maatschappij.

Opmerking van een docent:

'Je projecten afstemmen rond de kernconcepten maakt dat je sneller op thema's komt die afwisselend en uitdagend zijn'.

B Kunst en cultuurschijf

Voor de onderbouw zijn vijf kerndoelen voor Kunst en cultuur vastgesteld (zie hoofdstuk 2) waarin staat wat de docent de leerling moet aanbieden. Kerndoelen duiden namelijk op de inspanningsverplichting van de docent. De kerndoelen voor het leergebied Kunst en cultuur duiden met name op een vijftal vaardigheden, hieronder kernvaardigheden genoemd.

Kernvaardigheden Kunst en cultuur:

- 1 Produceren
- 2 Presenteren
- 3 Receptie
- 4 Kunstdossier / verslaglegging
- 5 Reflectie

Deze vijf kernvaardigheden kunnen worden verbeeld in de Kunst en cultuurschijf (zie afbeelding hiernaast). Dit is een model dat docenten visueel een beeld geeft van de vijf kerndoelen. Deze kan gebruikt worden als basisstructuur voor het invullen van een programma, maar het is juist een effectief model voor het ontwikkelen van leeropgaven. Elke leeropgave dient op deze manier te bestaan uit de totale schijf en dus vijf kernvaardigheden te bevatten. De leerlingen doen iets praktisch, iets aan presentatie, ze kijken of luisteren naar, ze reflecteren en doen verslag van hun bevindingen.

De cirkel symboliseert een leeropgave en geeft aan welke onderdelen deze kan bevatten. De 'taart'punten in de cirkel zijn in het voorbeeld even groot, maar dit is niet bindend. Het team bepaald zelf in welke verhouding de verschillende onderdelen in een leeropgave aan bod komen. Daarbij kan de cirkel naar eigen wens en inzicht van een team worden aangevuld met andere vaardigheden, zoals bijvoorbeeld samenwerken of onderzoeken.

Vooraf voor teams die zoeken naar uniformiteit en afstemmen voor wat betreft het programma en de opdrachten blijkt de schijf goed te werken.

Docententeams kunnen de Kunst en cultuurschijf gebruiken als:

- ontwikkelformat: een leidraad om (uniforme) leeropgaven te ontwikkelen
- checklist en verantwoording: komen alle kerndoelen (voldoende) aanbod?

De kerndoelen en kernconcepten kunnen elkaar versterken. De kerndoelen gaan met name over vaardigheden en de kernconcepten over inhoud. Deze twee gekoppeld geeft een houvast (ordering) voor wat betreft de vaardigheden en inhoud.

C Kunst en cultuur Kompas

De scholen uit het netwerk Pompebléd uit Friesland hebben voor kernconcepten gekozen als bindende factor. Ze hebben hun leeropgaven uitgewerkt volgens de structuur van de Kunst en cultuurschijf. Het programma is verder ingevuld met behulp van het Kompas Kunst en cultuur. Het Kompas, bestaande uit een planbord en een set losse kaarten, stelt teams van docenten met behulp van een ondersteuner in staat te discussiëren over hun leergebied, keuzes te maken en een globale leerroute of programma te ontwikkelen. Op deze wijze komt het traject en het tijdspad in beeld. De scholen uit dit project hebben met behulp van het Kompas de volgende stappen doorlopen:

1. Visie en uitgangspunten benoemen en bepalen
2. Kernconcepten bepalen en verdelen
3. Kernconcepten onderverdelen in thema's of titels
4. De Kunst en cultuurschijf
5. Programmacheck

1. Visie en uitgangspunten benoemen en bepalen

De visie vormt de basis voor het verdere traject. Wat wil je als team bereiken, wat is jullie passie en waar wil je over een aantal jaar zijn. De wijze waarop het programma wordt vormgegeven is dus afhankelijk van de visie, maar ook de uitgangspunten spelen daarbij een belangrijke rol. De specifieke situatie op school en de keuzes die op diverse terreinen - rooster, uren, vakken, onderwijsvorm etc. gemaakt zijn of gemaakt worden - spelen mee. Om tot een afgewogen programma te komen is het van belang dat docenten zich bewust zijn van de reeds gemaakte keuzes. Om te beginnen worden de visie en de uitgangspunten (letterlijk) in beeld gebracht. De volgende vragen kunnen daarbij van pas komen:

- Wat is het beleid van de school ten aanzien van onderwijs?
- Wat is de visie ten aanzien van kunst- en cultuureducatie?
- In hoeveel periodes is het jaar verdeeld?
- Welke disciplines hebben we in huis?
- Hoe ziet ons (huidige) rooster eruit?

- Welke kunstvakken worden als examenvakken aangeboden?
- Hoeveel uur staat er voor de kunstvakken in totaal op het rooster?
- Welke lokalen hebben we tot onze beschikking?

2. Kernconcepten bepalen en verdelen

De kernconcepten zoals SLO deze heeft ontwikkeld werden door de deelnemende scholen als vertrekpunt genomen voor de invulling van het programma. Deze kernconcepten zijn echter niet voorschrijvend bedoeld. Het is goed denkbaar dat een team andere kernconcepten wil benoemen of een beperkt aantal kernconcepten wil gebruiken.

In veel gevallen heeft een school een tweejarige onderbouw met vier periodes, zodat elk jaar alle kernconcepten een keer aan bod komen. De school bepaalt zelf de volgorde.

Programma opzet van de Sg. voor Beroepsvoorbereidend Onderwijs (SBO) in Heerenveen.

De kernconcepten dienen hierbij als uitgangspunt.

	Periode 1 9 weken	Periode 2 9 weken	Periode 3 8 weken	Periode 4 8 weken
Leerjaar 1	Inspiratie en vormgeving	Identiteit en diversiteit	Kunst en maatschappij	Media en communicatie
Thema	Mijn koffertje	Beelden spreken	Vervreemding	Neo-portret
Project			Environment opstellen (1 week)	Swinging recycling (1 week)
Leerjaar 2	Kunst en maatschappij	Media en communicatie	Inspiratie en vormgeving	Identiteit en diversiteit
Thema	Ommetje H'veen en omstreken	Hoe zet je onze nieuwe school op de kaart?	Remake	Vet cool
Project			Tentoonstelling organiseren (1 week)	Expose your talent (1 week)

3. Kernconcepten onderverdelen in thema's

De kernconcepten geven richting aan de inhoud. Nu is de volgende stap om al brainstormend inspirerende en uitdagende thema's of titels bij de kernconcepten te benoemen waarin de verschillende vakken elkaar kunnen vinden (zie ook bovenstaand voorbeeld). Ook moet er sprake zijn van een brede oriëntatie op alle kunstdisciplines. Steeds zal de vraag spelen: wat stemmen we af, hoe stemmen we af en welke consequenties heeft dat? Ook kunnen in dit stadium in grote lijnen de culturele activiteiten gekoppeld worden aan de thema's of titels.

4. De Kunst en cultuurschijf

Het meest bewerkelijk is het ontwikkelen van de leeropgaven. Zoals gezegd worden deze binnen het leergebied in samenhang ontwikkeld. De thema's zijn ontwikkeld en op basis hiervan zullen de leeropgaven verder uitgewerkt worden. Binnen een leergebied dienen de disciplines zoveel mogelijk in samenhang worden aangeboden, dit komt tot uitdrukking in de leeropgaven.

Voor het opstellen van de leeropgaven kunnen scholen gebruik maken van de Kunst en cultuurschijf.

De volgende vragen kunnen aan de orde komen: sluiten de opdrachten aan bij het niveau van de leerlingen? Komen alle kerndoelen aanbod? Hebben alle disciplines een plek gekregen? Zijn de opdrachten betekenisvol en uitdagend?

Natuurlijk hangen de antwoorden op deze vraag af van de visie van het team en de randvoorwaarden die de school biedt.

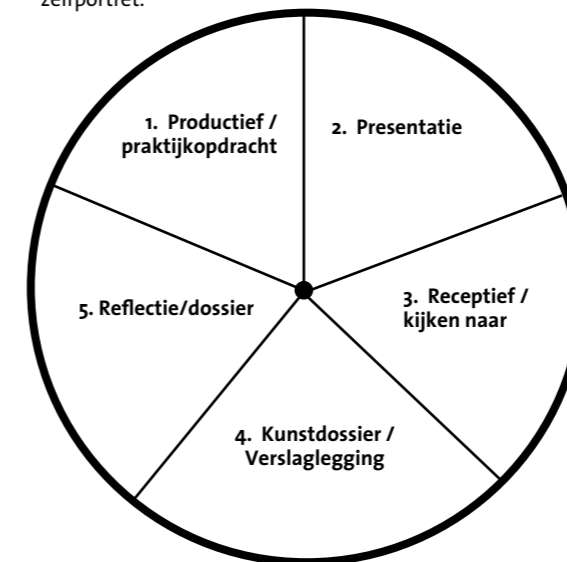
Twee voorbeelden van een leeropgave:

Dit ben ik

Kernconcept: Identiteit en diversiteit

Leerling uitleg: Je zit net op school. Alles is nieuw en je ziet waarschijnlijk veel onbekende gezichten.

Maak daarom een begin met je kunstdossier en stel jezelf voor aan de klas door middel van een zelfportret.

1. Productief / praktijkopdracht

Maak een begin met je digitaal kunstdossier (www.cultuurportfolio.nl). Bedenk een voor jou passende vormgeving en vul het onderdeel profiel in. Plaats daarbij een zelfportret in de vorm van bewerkte pasfoto of een getekend of geschilderd zelfportret.

2. Presentatie

Presentatie van digitaal kunstdossier aan de klas met als thema: Dit ben ik.

3. Receptief / kijken naar

Bekijk een digitaal dossier van een kunstenaar op het internet.

4. Kunstdossier / Verslaglegging

Er is gewerkt in het kunstdossier waardoor de activiteit is vastgelegd

5. Reflectie/dossier

Welk dossier van welke kunstenaar op internet sprak jou het meeste aan?

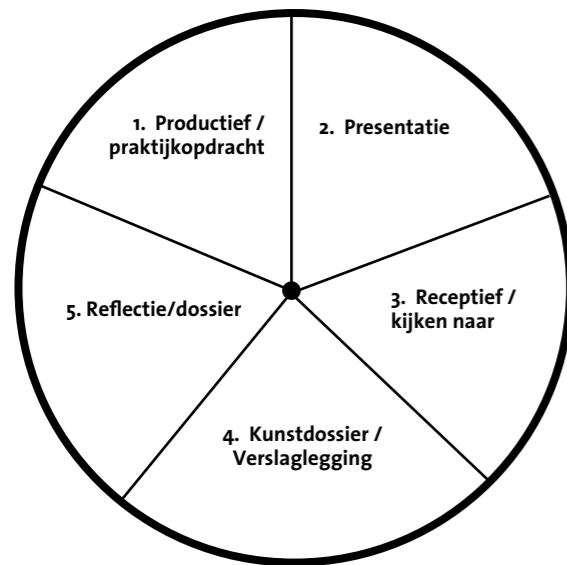
6

Leergebiedoverstijgende uitwerkingen

Deze pet past iedereen?

Kernconcept: Inspiratie en vormgeving

Leerling uitleg: Op de grote Petten Show presenteren hippe pettenontwerpers hun zelfgemaakte creaties in allerlei vormen en kleuren, passend bij de vier seizoenen van het jaar. Denk aan bijpassende tekst en muziek. De hele school kijkt toe!

1. Productief / praktijkopdracht

Ontwerp en maak een pet of ander hoofddeksel dat geïnspireerd is door een van de vier seizoenen.

2. Presentatie

Presenteer je eigen pet/hoofddeksel tijdens de Grote Petten Show aan de hele school en leg uit waarom deze pet voor jou bijzonder is.

3. Receptief / kijken naar

Zijn er kunstenaars die alleen maar hoeden of petten maken? Lijken hun producten nog wel op hoeden? Ga opzoek naar hoeden/petten ontwerpers op Internet. Nodig iemand uit op je school!

4. Kunstdossier / Verslaglegging

Beschrijf in je kunstdossier wat je hebt gedaan, welke keuzes je hebt gemaakt en hoe je uiteindelijk gekomen bent tot je resultaat. Maak foto's van de verschillende stadia.

5. Reflectie/dossier

Ben je tevreden over je eigen resultaat? Wat vind je goed gelukt en wat minder? Hoe vind je de ontwerpen van de anderen (inclusief die van kunstenaars)?

5. Programmacheck

Tot slot loopt het team het gehele programma nogmaals door. De volgende checklist kan daarbij behulpzaam zijn:

- Sluit het programma aan bij de visie op het leergebied Kunst en cultuur?
- Komen alle kunstdisciplines aan bod?
- Komen alle kerndoelen aanbod?
- Zijn de culturele activiteiten ingebed in het programma?
- Is de opbouw (leerlijn) naar wens?
- Is er sprake van een doorlopende leerlijn naar de bovenbouw?
- Is er sprake van samenhang of integratie?
- Waar is samenhang met andere vakken of leergebieden mogelijk?
- Welke consequenties heeft het programma?

Tip: leg het programma voor het leergebied voor aan docenten uit de bovenbouw en bespreek samen wat essentieel is voor een doorgaande leerlijn.

In de vorige hoofdstukken stond vooral de samenhang tussen de vakken binnen het leergebied Kunst en cultuur centraal, waarbij multidisciplinaire teams van kunstvakdocenten gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor een samenhangend kunstvakprogramma. In dit hoofdstuk komt de leergebiedoverstijgende aanpak aan de orde, inclusief voorbeelden die passen binnen de kernconcepten. Op veel scholen wordt vakoverstijgend en/of leergebiedoverstijgend gewerkt. Dit gebeurt in de vorm van projecten die soms spontaan ontstaan en in andere gevallen juist heel gestructureerd in het rooster opgenomen worden. Zo zijn er scholen die één middag per week projecten aanbieden waaruit leerlingen een keuze kunnen maken. Andere scholen organiseren op een vast moment in het jaar een aantal projectdagen achter elkaar. Projecten kunnen variëren in tijd en in doorloop. In projecten worden leerinhouden van verschillende vakken aangeboden als één geheel. Meestal gebeurt dat rond een overkoepelend thema waarbij leerlingen aan een grotere, levensechte opdracht werken. Zo'n thema sluit aan bij de belevingswereld van de leerlingen en bij doelen die de betrokken vakdocenten of het kernteam vooraf hebben gesteld. Het gaat niet alleen om het opdoen van kennis of vaardigheden, maar ook om het leren samenwerken, het leggen van contacten en het zelf leren onderzoeken. Projecten zijn daardoor geschikt om (deel)vaardigheden aan te leren. Leerlingen leren door middel van de projecten de transfer te maken naar andere vakken en ontdekken wat ze nodig hebben aan kennis, houding en vaardigheden. Vanuit het leergebied Kunst en cultuur, kunnen er afhankelijk van het thema zinvolle relaties gelegd worden met eigenlijk alle andere vak- en leergebieden. We geven enkele voorbeelden die ook te koppelen zijn aan de kernconcepten:

I Ritme in huis - Inspiratie en vormgeving

In dit project werken de vakken verzorging, drama, muziek en Nederlands samen. Rondom het onderwerp 'huishouden' worden bij verzorging eenvoudige opeenvolgende huishoudelijke handelingen geïnventariseerd en genoteerd. Deze handelingen, bijvoorbeeld afwassen of het bed opmaken, worden bij drama omgezet in mechanische handelingen die steeds herhaald worden. In de muzieklessen oefenen leerlingen op percussie-instrumenten in kleine groepjes ritmes die later de mechanische handelingen zullen ondersteunen. Voor het ontdekken van de ritmes worden bestaande muziekstukken gebruikt. Er wordt vooral geoefend met motief en variatie. De mechanische handelingen die leerlingen bij drama individueel ingestudeerd hebben, worden tot slot tijdens een optreden gecombineerd met de ritmes die leerlingen bij muziek hebben gemaakt. Voor het optreden worden er uitnodigingen gemaakt die via verschillende kanalen als schoolkrant, poster, website en / of flyers onder de aandacht gebracht worden. Hieraan levert het vak Nederlands een bijdrage. Docenten maken voor dit project een gezamenlijke tijdsplanning, hanteren dezelfde begrippen en maken afspraken over de organisatie en de beoordeling van het geheel. Tijdens de uitvoering overleggen de docenten over de voortgang. Naar een idee van het Cals College in IJsselstein

II Het weer - Inspiratie en vormgeving

Het weer is onderwerp van een project dat voornamelijk tijdens de lessen voor het leergebied kunst en cultuur vorm krijgt, maar zijn oorsprong en inspiratie vindt in een mix van natuur en techniek, Nederlands en Engels. De docenten maken een gezamenlijke planning, de diverse vakken volgen elkaar op en de resultaten komen uiteindelijk gedeeltelijk weer samen.

De leerlingen hebben bij natuur en techniek geleerd hoe een weerkaart te lezen is, welke symbolen belangrijk zijn en wat ze betekenen. Bij Nederlands schrijven leerlingen een (fictief) weerbericht. De docent Engels sluit hierop aan en bespreekt met de leerlingen in het Engels het weer en de diverse weerberichten die geschreven zijn bij Nederlands. De belangrijkste begrippen en woorden rondom het thema weer komen tijdens deze les aan de orde. De leerlingen oefenen de uitspraak en betekenis van de diverse woorden in groepjes. Tijdens het dagdeel voor het leergebied Kunst en cultuur raadplegen leerlingen bronnen: voor welke kunstenaars was het weer een inspiratiebron? Uiteindelijk vertalen de leerlingen een weerbericht naar keuze in een kunstwerk. Hierbij kunnen ze een keuze maken uit verschillende materialen. In het eindproduct moet duidelijk de link tussen inspiratiebron en kunstwerk te zien zijn. De leerlingen houden gedurende het proces een werkverslag bij. De weerberichten, werkverslagen met schetsen en plaatjes vormen vervolgens onderdeel van een programmaboekje voor de te houden eindpresentatie. Het programmaboekje wordt opgesteld onder leiding van de docent kunstvakken en bevat een overzicht van de diverse kunstwerken met een korte toelichting. De toelichting is geschreven door de leerlingen in de stijl van het weerbericht. Voor Engels worden leerlingen getoetst op dit onderdeel, de docent Nederlands beoordeelt de tekst en de docent kunstvakken beoordeelt de producten.

III Twee minuten zendtijd – media en communicatie

In dit project werken drama, muziek en beeldende vorming samen met Nederlands en maatschappijleer. Het project heeft een opbouw van vijf dagdelen verdeeld over vijf weken. De docent maatschappijleer bespreekt met de leerlingen hun bestedingspatroon: laat ik me verleiden tot impulsieve uitgaven of ben ik een bewuste koper? Leerlingen bekijken reclamespotjes en bespreken wat het doel is van de reclame en hoe de makers de kijkers proberen te verleiden of te overtuigen. De leerlingen krijgen als onderwerp 'twee minuten zendtijd!' en brainstormen over onderwerpen waarmee zij twee minuten zouden vullen. Wil je een product presenteren, of maak je een spot voor een goed doel? Toon je de werkelijkheid of maak je het mooier? Het doel is de kijker te overtuigen. In de daarop volgende lessen werken de leerlingen hun idee verder uit. Bij Nederlands werken leerlingen aan het script en maken ze een draaiboek. Bij muziek denken leerlingen na over ondersteunende en passende muziekfragmenten. Tijdens beeldende vorming werken leerlingen aan de opnames nadat ze kennis hebben gemaakt met de techniek van het filmen. Met een slotpresentatie wordt het project afgesloten.

IV Straatmeubilair - Inspiratie en vormgeving

De directie van de school is op zoek naar geschikt meubilair voor het plein. De leerlingen van de eerste klas krijgen de mogelijkheid dit pleinmeubilair te ontwerpen. Het ontwerp komt tot stand tijdens een project van vijf weken rondom het thema ruimte. Dit project is gepland in vijf weken van twee uur. De vakdocenten natuur en techniek, wiskunde, handvaardigheid en media-educatie zijn verantwoordelijk en hebben een gezamenlijk planning gemaakt. De leerlingen leren het werken op schaal en het maken van maquettes, onder supervisie van de docent natuur en techniek. Ook verrichten ze enkele metingen, zowel van het plein als van divers straatmeubilair. Onder begeleiding van de docent kunstvakken

verdiepen leerlingen zich in straatmeubilair, zoals de ontwerpen van Antonio Gaudi en Dora Dolz. Daarna werken de leerlingen hun ideeën uit, maken schetsen en gebruiken de vaardigheden die ze bij natuur en techniek geleerd hebben om hun ruimtelijk ontwerp op schaal te maken. Tijdens de lessen media-educatie maken de leerlingen foto's van het plein en van hun schaalmodel. De foto's dienen voor een digitale collage waarop het ontwerp en het plein gecombineerd worden. De docent beoordeelt samen met de leerlingen het ontwerp. Tijdens een presentatie mogen leerlingen en docenten een stem uitbrengen over de ontwerpen. Een van de ontwerpen zal door de directie worden uitgekozen om in werkelijkheid gerealiseerd te worden nadat leerlingen gelden geworven hebben. Dit vereist weer andere vaardigheden en is een apart project. De overige ontwerpen krijgen een plekje op de tentoonstelling tijdens de jaarlijkse Kunstendag.

7

Voorbeeld leerplannen

Tijdens studiedagen hebben de docenten van de Burgemeester Harmsma School uit Gorredijk, OSG Sevenwolden uit Heerenveen, Piter Jelles Junior uit Leeuwarden en SBO uit Heerenveen gewerkt aan het opstellen van een leerplan voor het leergebied Kunst en cultuur.

Ze hadden de opdracht om een leerplan blauwdruk (=voorlopig ontwerp) te ontwikkelen. Dus kort en bondig met als doel om andere scholen uit hun eigen vmbo-netwerk en in het land een idee te geven van hoe je een leergebied kunt invullen. De resultaten en beschrijvingen worden in de bijlagen I tot en met IV getoond.

Tijdens studiedagen zijn de inhoud van het leerplan stapsgewijs aan bod gekomen en de scholen hebben grotendeels de stappen doorlopen die beschreven staan in hoofdstuk 4.

De onderstaande inhoudsopgave werd gebruikt als structuur voor het opstellen van de leerplannen:

1. Visie
2. Programma
3. Rol van de docent en de leerling
4. Organisatie: team, rooster en groepsvormen
5. Beoordelen
6. Leeromgeving / plattegrond

De voorbeeldleerplannen presenteren vier verschillende beelden van een leergebied Kunst en cultuur en tonen met name diverse oplossingen voor een programma. Ze geven een beeld van de inhoud, de lessen, de organisatiestructuur maar vooral ook van de keuzes die gemaakt zijn. De scholen hebben tijdens de studiedagen nauw met elkaar samengewerkt. Er zijn veel ervaringen uitgewisseld, ideeën aangescherpt en er zijn gezamenlijk oplossingen bedacht.

De voorbeelden zijn door de scholen zelf geschreven met uitzondering van het verhaal van OSG Sevenwolde uit Heerenveen. Deze school heeft vanwege organisatorische oorzaken een enigszins afwijkend traject doorlopen. Het voorbeeld van deze school is echter wel opgenomen en beschreven door een externe auteur.

Het samenwerken tijdens studiedagen werd als zeer positief ervaren. Een reactie van een docent: *'Het samenwerken met collega's van andere scholen geeft inzicht in hoe het ook anders kan en het brengt je op nieuwe ideeën. Erg boeiend.'*

Bijlage I

Sg. voor Beroepsvoorbereidend Onderwijs (SBO) uit Heerenveen

Docententeam leergebied Kunst en cultuur

- Linda van Burgsteden
- Tineke Nauta
- Noeme Mulder

www.sbo-heerenveen.nl

Juni 2006

Leerplan leergebied Kunst en cultuur

Inhoudsopgave:

1. Visie en uitgangspunten leergebied Kunst en cultuur
2. Programma / doelen / leerlijn
3. Rol van de docent en de leerling
4. Organisatie en rooster
5. Beoordelen
6. Leeromgeving / plattegrond

Doel van het leerplan:

- Expliciteren van visie, inhouden, taken, afspraken en organisatie van het leergebied Kunst en cultuur
- Verantwoording van het leergebied naar schoolleiding en collega's
- Voorbeeld en inspiratie voor andere scholen

Doelgroepen:

- Eigen docententeam leergebied Kunst en cultuur
- Netwerkscholen groep Friesland
- Schoolleiding en collega's

1. Visie en uitgangspunten leergebied Kunst en cultuur

Naast de gebruikelijke definities over kunst en cultuur laten wij de leerling via een zelf-onderzoek (autobiografie) een cultureel zelfportret maken, om erachter te komen waar zijn interessesfeer ligt. Er komen vragen aan de orde als: wat weet je eigenlijk al van kunst en cultuur? Misschien wel meer dan je denkt! En wat vindt je leuk, of juist vreselijk? Als je daar antwoord op weet, is het makkelijker om een culturele activiteit uit te kiezen.

In deze oriëntatiefase krijgt de leerling zicht op wat hij wil en kan binnen de verschillende kunstdisciplines, met als doel een grotere betrokkenheid en motivatie. Hetgeen persoonlijk wordt ervaren, of waar de interesse het meest naar uitgaat wordt in het leerproces doorgaans het doeltreffendst opgepakt. De rol van de leraar is onder meer duidelijkheid te krijgen waar de leerling goed in is, waar zijn interesses liggen en wat belangrijk is voor deze specifieke leerling. Op deze wijze staat het leren van de leerling centraal. Dit vraagt van de leraar een meer coachende en begeleidende rol. Door de leerling aan te spreken op zijn talenten ontstaat een ander soort onderwijs, waarin kennis niet meer de enige belangrijke factor is, maar waar de nadruk verschuift naar de uitvoering. De leerling werkt aan praktische opdrachten waarvoor hij bepaalde kennis nodig heeft.

Het leerproces bestaat uit betekenisvolle opdrachten waarin de leerling kennis, houding en vaardigheden moet combineren. In dit leergebied is ook ruimte voor een ander type opdrachten, die een beroep doen op de competenties van de leerling. Een leerling is competent als het resultaat van de opdracht positief is, hij in de gegeven situatie juist heeft weten te handelen en passend gedrag heeft vertoond. Competentie zegt iets over de combinatie van kennis, houding en vaardigheden in relatie tot de persoonlijke kenmerken van de leerling.

Binnen het aanbod van de verschillende kunstdisciplines (tekenen, handvaardigheid, dans, drama en muziek) kiezen we voor de beeldende vakken - tekenen en handvaardigheid - die aanvankelijk nog wel naast elkaar worden aangeboden, maar in verloop van tijd meer samenhang of zelfs integratie tot doel hebben. In het rooster is plaats gemaakt voor blokken die in dagdelen worden verwerkt. Drama, dans en muziek zullen in theatervoorstellingen, gastlessen en workshops worden aangeboden. Het leerproces van de leerling vindt dus zowel binnen- als buitenschools plaats. Door de komst van CKV-bonnen voor de onderbouw wordt het voor de leerling mogelijk om originele kunst- en cultuuruitingen buiten of in de school te ervaren en te beleven.

Ons motto: *"Mensen zeggen dat het niet kan.
Toen kwam er iemand binnen die niet wist
dat het niet kon en deed het gewoon".*
Epicrates

2. Programma / doelen / leerlijn

Structuur leertijd:

Elk leerjaar kent vier periodes van negen weken.

In de 9e week worden de periodes 1 en 2 afgesloten.

De 9e week in periode 3 en 4 zal projectmatig van opzet zijn.

Week 10 zal gebruikt worden als evaluatiemoment over de afgelopen periode.

De thema's worden in lesblokken van 90 min. gegeven.

* 1e leerjaar - wekelijks -2 lesblokken van 90 min.

* 2e leerjaar - wekelijks -1 lesblok van 90 min.

In onderling overleg moet worden vastgesteld waar vakoverstijgende samenhang mogelijk is.

Didaktiek:

Bij alle thema's en projecten gaan we uit van het OUT-principe en passen we variabele activerende werkvormen toe.

Week 1 - Oriëntatiefase (introductie/keuzeprocess/voorbereiding)

Week 2 t/m 7 - Uitvoeringsfase

Week 8 en 9 - Terugkijkfase (presenteren en beoordelen)

Programma

	Periode 1 9 weken	Periode 2 9 weken	Periode 3 8 weken	Periode 4 8 weken
Leerjaar 1	Inspiratie en vormgeving	Identiteit en diversiteit	Kunst en maatschappij	Media en communicatie
Thema	Mijn koffertje	Beelden spreken	Vervreemding	Neo-portret
Project			Environment opstellen (1 week)	Swinging recycling (1 week)
Leerjaar 2	Kunst en maatschappij	Media en communicatie	Inspiratie en vormgeving	Identiteit en diversiteit
Thema	Ommetje H'veen en omstreken	Hoe zet je onze nieuwe school op de kaart?	Remake	Vet cool
Project			Tentoonstelling organiseren (1 week)	Expose your talent (1 week)

Toelichting op de thema's in het programmaoverzicht

- * **Mijn koffertje** - 3-dimensionaal koffertje vervaardigen en versieren, om er vervolgens waardevolle spulletjes in te bewaren. (bijvoorbeeld start met het maken van een portfolio, waarvoor je het koffertje kan gebruiken.)
- * **Beelden spreken** - 2 en 3-dimensionale beelden maken die een communicatieve boodschap uitdragen.
- * **Vervreemding** - zoek in je omgeving naar vervreemding, en maak naar aanleiding hiervan samen met anderen een environment, waarin je jouw vervreemdend object etaleert.
- * **Neo-portret** - ontwerp een poster voor Stedelijk Museum Amsterdam voor de tentoonstelling 'Neo-portret'. Hierin worden bestaande portretten door middel van een computerprogramma bewerkt.
- * **Ommetje H'veen e.o.** - zoek op cultureel gebied bij jou in de buurt naar een locatie, waar jij iets mee wilt gaan doen, bijvoorbeeld een creativiteitscentrum, dansschool, discotheek, jongerencentrum, etc.
- * **Hoe zet je onze nieuwe school op de kaart** - je krijgt van de Heerenveense krant een paginagrote bladvulling tot je beschikking om ons nieuw te bouwen schoolgebouw te promoten.
- * **Remake** - ontwerp en maak een 'remake' object van tweedehands spulletjes - ready mades'
- * **Vet Cool** - ontwerp tekeningen of maak voorwerpen, die alleen jij 'vet cool' vindt.

Doelen - centraal hierin staan:

- * de eigen creatieve /productieve mogelijkheden
- * vaardigheden in het gebruik van verschillende technieken.
- * de mogelijkheden van de verschillende kunstvakken leren gebruiken
- * de samenhang tussen alle kunstvakken gaan zien.
- * kennismaking met het werk van anderen (o.a. professionle kunstenaars)
- * reflectie: ervaringen met het eigen werk en het werk van anderen dienen te worden vastgelegd. (portfolio)
- * presenteren en verslag doen

Leerinhoud:

- Kernaspect: zelf doen /- **actief**
- Kernaspect: kijken naar /- **receptief**
- Kernaspect: praten over /- **reflectief**
- Kernaspect: tonen van /- **presenteren**

Verantwoording doelen ten opzichte van het programma:	Leerlijn/opbouw:
productieve vaardigheden ontwikkelen in het gebruik van verschillende technieken:	<i>*Produceren van een creatief product n.a.v. een inspiratiebron</i>
* thema's: "Mijn koffertje" "Beelden spreken" "Neo-portret" -decoreren -vormgeven -digitaal foto's -assembleren 2- en 3 dim. bewerken	<i>Van gesloten opdrachten naar meer open elementen</i> <i>*Presenteren eigen werk in de klas of binnen school</i>
mogelijkheden van de verschillende kunstvakken leren gebruiken en hun onderlinge samenhang gaan zien:	<i>*Produceren van een creatief product n.a.v. een zelf gekozen inspiratiebron</i>
* thema's: "Vervreemding" "Hoe zet je onze nieuwe school op de kaart?" -tek./handv./ -tekenen/handvaardigheid/ drama/muziek audio-visuele middelen "Ommetje H'veen e.o." "Vet cool" -tek./handv./auditief -tek./handv./auditief muziek/dans/drama muziek/dans/drama	<i>*Presenteren eigen werk tijdens een expositie of voorstelling buiten de school</i> <i>*Verslag doen: - van mondeling tot visueel of auditief - van ervaringen met eigen of andermans werk</i> <i>*Reflecteren: mondeling of schriftelijk</i> <i>- op werk van kunstenaars</i> <i>- op werk van medeleerlingen</i> <i>- op eigen werk</i>
Kennismaken met het werk van anderen o.a. kunstenaars en medeleerlingen en ervaringen met eigen werk en dat van anderen leren vastleggen - portfolio:	<i>*Kijken of luisteren naar: begrijpelijke kunstzinnige uitingsvormen, die gaandeweg een meer abstractere vorm aannemen</i>
* thema: "Vervreemding" met als afsluiting het project "environment opstellen" * thema: "Neo-portret" * project: "Swinging recycling" * thema: "Remake" met als afsluiting het organiseren van een tentoonstelling * thema: "Vet cool" met als afsluiting het project "expose your talent"	<i>*Verslag doen: - visueel - auditief - digitaal van ervaringen met eigen of andermans werk</i>

Algemeen vormende doelen:

- We zoeken naar invalshoeken om het zelfontwikkend vermogen van de leerling te stimuleren.
- De leerling krijgt steeds meer de verantwoordelijkheid voor het eigen leerproces.
- De leerling moet leren van geleverde prestaties, daarom zal de docent waar mogelijk remediërend optreden.
- Variatie in het uitvoeren van activerende werkvormen is van belang om de leerling betrokken en effectief terug te laten kijken op het eigen leerproces.

Kenmerken van leren in competenties:

- * Werken aan betekenisvolle opdrachten die in een rijke context staan.
- * Het combineren van kennis, houding en vaardigheden.
- * De invloed van persoonlijke kwaliteiten, zoals bijv. werkhouding, motivatie, doorzettingsvermogen, flexibiliteit en creativiteit.
- * Het werkproces is minstens zo belangrijk als het product.

De thema- en projectkeuze is gebaseerd op het geleidelijk uitbouwen en verdiepen van elementaire vaardigheden. Dit is in de opbouw terug te vinden. Het keuzeaanbod van de leerling zal voor een groot deel bepalen of er workshops, extra vakleerkrachten of gastdocenten moeten worden ingehuurd. De integratie of samenhang van de verschillende kunstdisciplines vindt geleidelijk plaats, en is in sterke mate afhankelijk van het keuzeaanbod dat de leerling binnen de thema's en projecten inneemt. De samenhang met andere vakken en leergebieden krijgt grotendeels vorm in projecten. Het programma sluit goed aan bij onze visie, omdat we het leren van de leerling centraal stellen. De leerling krijgt inzicht in wat hij wil en kan binnen de verschillende kunstvakken, zowel in zelf dingen maken, als in het kijken naar professionele kunst en het reflecteren daarop. Verder loopt er vanuit het leergebied van de onderbouw een doorlopende leerlijn naar het vak CKV in het derde leerjaar.

3. Rol van de docent en de leerling

Voor de leerling wordt alles anders:

- * De onderbouw is een oriëntatieperiode, waarin de leerling zichzelf leert kennen: wie ben ik, wat kan ik en wat wil ik?
- * Geleidelijk aan leert hij individueel of in groepsverband voor een groot deel zijn eigen leerproces plannen en organiseren.
- * Samen met de vakdocent of mentor bewaakt hij zijn leerproces, waarbij hij nieuwe keuzes maakt vanuit de ervaringen die hij opdoet.
- * Daarnaast moet hij een portfolio ontwikkelen, waarin hij zelf kiest wat hij wil bewaren en presenteren. Hierdoor laat hij zijn eigen ontwikkeling zien en leert zo zijn competenties kennen.

Ook voor de docent wordt alles anders:

* De vraag dient zich aan: "Wat kan de leerling leren in het kader van de kunstvakken en hoe kan ik als docent juist dat leren bevorderen?"

* Vakdocenten behandelen basistechnieken en basisbegrippen vanuit het vakperspectief. Daarna kan de leerling zelfstandig aan de slag met thema's en projecten.

* Het leergebied wordt een combinatie van vakeigen en vakoverstijgende elementen, van klassikaal aanbieden van de stof en individueel verwerken van de stof, van doceren naar coachen.

* De docent moet op een geheel nieuwe manier naar zijn vak kijken, niet vanuit zijn vakkennis, maar vanuit het leerproces van de leerling. In dit leerproces moet hij samen met de mentor van de leerling bekijken hoe de leerlijn van de leerling eruit ziet. Welke competenties bezit een leerling en waar moet hij nog aan werken? Bij onvoldoende prestaties moet een plan van aanpak worden bedacht om het presteren op te waarderen c.q. te remediëren.

Het einddoel is nooit dat de leerling alles zelfstandig doet. Er moet een goede afwisseling zijn tussen instructie door de docent, groepswork (deels ook zelfstandig) en individueel zelfstandig werken.

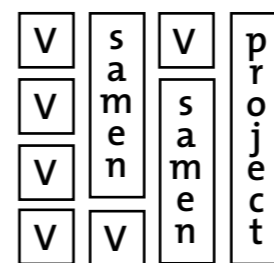
4. Organisatie

Rooster-schets

Periode 1 - Duur: 9 weken

		maandag	dinsdag	woensdag	donderdag	vrijdag
		1A en 1B	1A en 1B	1A en 1B	1A en 1B	1A en 1B
Tijd						
08.10 -08.45		IWT(Fries/Duits)	IWT (MTU)	IWT (H)	IWT (H)	IWT (Leefstijl)
08.45-10.15	Blok 1	Nederlands	Engels	Wiskunde	N&G	S&B
10.15-10.30	Pauze					
10.30-12.00	Blok 2	N&T	ICT	M&M	Nederlands	N&T Duits
12.00-12.30	Pauze					
12.30-14.00	Blok 3	K&C		PSO ZW	S&B	KWT
14.00-14.15	Pauze					
14.15-15.45	Blok 4	K&C		PSO ZW		

Organisatiemodel

Zoals op bovenstaand rooster te zien is werken we in het leergebied K & C met blokken in dagdelen. In het schema hiernaast wordt duidelijk dat de vakken deels apart, deels samen, of gecombineerd in projecten worden gegeven. Om onderlinge afstemming en samenhang te bevorderen worden parallellessen gegeven door "tandemdocenten." Verder werken we met kernteams van zes docenten op een klas. Minimaal per leerjaar worden er twee projecten uitgevoerd. Jaarlijks worden er twee theatervoorstellingen binnen de school gegeven.

5. Beoordelen

Het doel van beoordelen binnen competentiegericht onderwijs is niet alleen het op waarde schatten van geleverde prestaties, maar richt zich ook op zaken als samenwerken, sociale vaardigheden, zelfstandig werken en doorzettingsvermogen.

Omdat in de algemeen vormende doelen naar voren komt dat het zelfontwikkelen vermogen van de leerling gevormd moet worden, en de leerling steeds meer verantwoordelijkheid t.a.v. zijn eigen leerproces krijgt, hebben wij in de beoordeling gekozen voor de analytische beoordelingschaal in combinatie met een cultuurportfolio.

In deze analytische beoordelingschaal worden producten niet alleen beoordeeld op kwaliteit, maar ook op de gevolgde werkwijze. Deze beoordelingswijze heeft meer zeggingskracht dan een enkel cijfer, omdat het de leerling duidelijkheid verschaft waar het goed ging en waar minder goed.

Ook biedt het de leerling de mogelijkheid een tussentijdse reflectie toe te passen, in de zin van: Waar sta ik nu? - Hoe heb ik het gedaan? - Wat moet ik nog leren?

Tevens biedt deze beoordelingschaal de ruimte om de leerling op tempoverschil en of niveauverschil te beoordelen (zie bijgevoegd schema hieronder). Concreet betekent dit dat binnen het leergebied Kunst en cultuur het accent geleidelijk verschuift van het eindproduct naar het leerproces.

Dat maakt het belangrijk de leerling reeds in het begin van de opdracht bij het beoordelingsproces te betrekken, door criteria vooraf met de leerling te bespreken. Zo zal de leerling beter op zijn taak voorbereid zijn, en zal hij beter in staat zijn de opdrachten zelfstandig uit te voeren. De leerontwikkelingen van de leerling worden zichtbaar gemaakt met een portfolio. In deze papieren cultuurportfolio (in een later stadium eventueel digitaal verwerkt) verzamelt de leerling gegevens over een langere periode, en leert hij zijn competenties kennen.

Analytische beoordelingsschaal - een voorbeeld: Maak een poster

Beoordelingscriteria	verdiepingsniveau vn	basisniveau bn	onvoldoende ov
Samenwerking	Bijzonder goede samenwerking tussen de leden van de groep, de taken zijn gelijk verdeeld. Niemand belemmerde het proces en de groep had plezier in het samenwerken.	Merkbare samenwerking tussen de leden van de groep; de taken zijn redelijk verdeeld.	Geen samenwerking tussen de leden van de groep; al het werk wordt individueel gedaan en op het eind samengevoegd.
Verzamelde informatie	Er is naast de juiste ook extra informatie verzameld.	De juiste informatie is verzameld.	Er is geen/verkeerde informatie verzameld.
Poster Vormgeving	Tekst en plaatjes passen logisch bij elkaar en er is gezocht naar een bijzondere combinatie. De hoofdzaken vallen duidelijk op.	Tekst en plaatjes passen logisch bij elkaar.	Tekst en plaatjes passen niet bij elkaar.
Werkhouding	De leden van de groep zijn bijzonder goed bezig, nemen zelf initiatieven.	De leden van de groep zijn goed bezig - zijn zelfstandig aan het werk.	De leden van de groep zijn weinig geconcentreerd en met andere dingen bezig.

Toelichting:

Het aantal beoordelingscriteria kan uitgebreid worden met alle aspecten waarin de docent inzicht wil krijgen.

Het aantal niveaus kan variëren van drie tot vijf.

Omdat de school cijfers verlangt worden aan de verschillende niveaus punten toegekend.

6. Leeromgeving/plattegrond

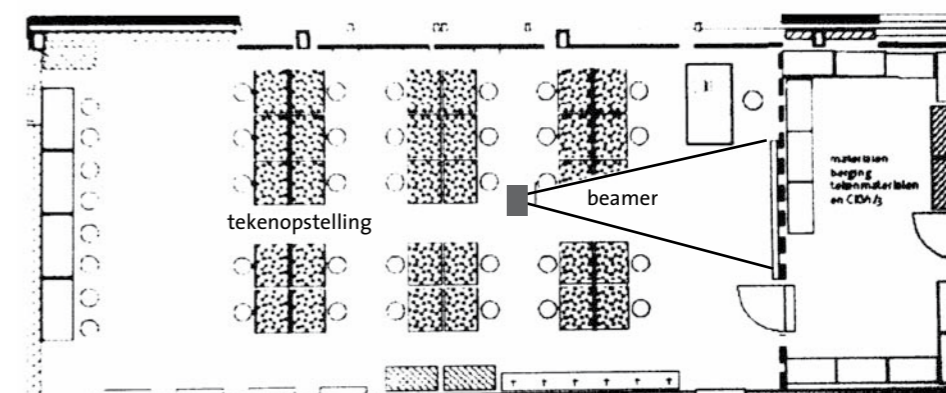
Hoeveel leerlingen in een lokaal?

De standaard groeps grootte zal voor BB- en KB-klassen circa 25 leerlingen zijn. Wordt er in tandems lesgegeven (twee docenten met hun klas in één lesruimte) dan verdubbelt dit aantal. Ditzelfde geldt ook voor LWOO-klassen waar de groeps grootte varieert van twaalf tot zeventien leerlingen. De indeling van de lesruimtes moet flexibel zijn om circa vijftig leerlingen te kunnen bergen. Met schuifwanden kan dit (met oog op de geplande nieuwbouw) gerealiseerd worden.

Verder omvat de ideale leeromgeving een goed voorziene mediatheek, een open leercentrum, een sociale ontmoetingsruimte, en combilokalen naast neutrale leslokalen.

Indien we onderwijsruimtes in de omgeving willen benutten - het buitenschools leren- valt er te denken aan sportvelden, tuinen, het schoolplein, de buurt/wijk of een natuurgebied, alsook de vakspecifieke ruimtes zoals museazalen, beeldentuinen, ateliers of cultureel erfgoed.

Plattegrond leslokaal Kunst & cultuur en CKV

Faciliteiten:

- 30 tafels + stoelen
- 1 bureau + stoel
- 5 computers
- 1 beamer + scherm
- 1 combi video/dvd
- 2 boorkolommen
- 1 soldeertafel
- 1 gereedschapswand

Met dank aan de SLO

Bijlage II

Burgemeester Harmsma School uit Gorredijk

Docenten:

Marius Delgrosso

Corita v/d Veen

Jannie Kuypers

Gerben Tuinstra

www.burgharmsmaschool.nl

Kunsvakken B.H.S.

Juni 2006

Visie & uitgangspunten

Om de expressievakken betekenis te geven binnen het competentiegericht leren is het noodzakelijk dat leerlingen inzicht krijgen in de rol en de betekenis van kunst & cultuur.

Dit geldt niet alleen voor hen persoonlijk alsmede voor hun omgeving, maar zeker voor ook de functie die kunst heeft voor de maatschappij. Leerlingen leren uitingen van kunst en cultuur te herkennen en waarderen.

Tijdens de lessen/projecten maken de leerlingen zich vaardigheden eigen om fantasie, gevoelens, ideeën, meningen, situaties en gebeurtenissen zichtbaar en/of hoorbaar te maken in zelfgemaakte beelden, dramatisch spel of muziek. Bij de vormgeving hiervan leren ze elementaire en vakspecifieke werkvormen en basistechnieken te gebruiken en toe te passen.

De vakgroep stelt zich tot doel het gebruik van nieuwe media te integreren binnen het lesaanbod.

Programma

In de onderbouw zullen (net als in de huidige situatie) de vier kunstvakken tekenen, muziek, handvaardigheid en drama afzonderlijk aangeboden worden.

In het derde leerjaar wordt er met een soort carroussel gewerkt waarbij de leerling tijdens verschillende projecten de vier kunstvakken passeert. Daarnaast volgen de leerlingen in het derde leerjaar het vak C.K.V.

In klas vier bestaat de mogelijkheid om het kunstvak tekenen met een examen af te sluiten. Het is niet ondenkbaar dat in de toekomst dit ook voor andere vakken mogelijk wordt.

Als het programma in klas 3 succesvol blijkt, wordt de carrousselaanpak uitgebreid naar kunstzinnige hervormingen in klas 2 en uiteindelijk mogelijk zelfs naar klas 1.

Rol docent / leerling

De docent zal zich bij het werken in een 'lespleinsituatie' de rol van begeleider aanmeten. Naast het begeleiden van het kunstzinnige proces zal de docent uiteraard verdieping en kennisoverdracht stimuleren.

De leerling zal een onderzoekende grondhouding moeten tonen, en vooral een juiste balans moeten leren vinden tussen zelfstandigheid en samenwerken.

Behalve het kunstzinnige eindproduct zal het voorafgaande proces ook een belangrijk element worden.

Organisatie & Rooster

Leerjaar	Vak	Tijd	Aantal weken
1	Tekenen	60 min.	40
	Handvaardigheid	60 min.	40
	Muziek	60 min.	40
	Drama	60 min.	40
2	Tekenen	60 min.	20
	Handvaardigheid	60 min.	20
	Muziek	60 min.	20
	Drama	60 min.	20
3	Tekenen	60 min.	10
	Handvaardigheid	60 min.	10
	Muziek	60 min.	10
	Drama	60 min.	10
	C.K.V.	60 min.	40
4	Tekenen	120 min.	40

Beoordelen

Beoordelen blijft in de kunsten een complex element dan bij exacte vakken. Welke criteria worden gehanteerd zullen per vak en zelfs per opdracht kunnen verschillen.

Binnen de kunstvakken vormen de volgende criteria het uitgangspunt:

Product	Proces
Oriëntatie	Zelfstandigheid
(Beeldend) onderzoek	Samenwerking
Vaststellen ontwerp	Initiatief
Uitvoeren ontwerp	Moeilijkheidsgraad
Presentatie	Tijdspad

Leeromgeving en toekomst

De leeromgeving zal in de nabije toekomst drastisch veranderen. Dit heeft uiteraard ook gevolgen voor de leerinhoud. De nadruk ligt minder direct bij het afzonderlijke kunstvak, maar verschuift naar de overeenkomsten en vakoverstijgende elementen.

Het episch centrum van expressie is straks 'het kunstplein'.

De leerling zal voor bepaalde instructie en uitvoering uiteraard niet zonder het ook aanwezige vaklokaal kunnen. In de nieuwe situatie is dan ook ruimte voor beide.

Bijlage III

Piter Jelles Junior uit Leeuwarden

Docenten:

Liesbeth Woudstra

Gijs de Jong

Trudy Scholte

www.piterjelles.nl

Juni 2006

Visie

Met ingang van het schooljaar 2006-2007 zijn de nieuwe kerndoelen volgens het eindadvies van de Taakgroep Vernieuwing Basisvorming bepalend voor het onderwijs in de eerste twee leerjaren van het voortgezet onderwijs. Piter Jelles Junior heeft dit advies aangegrepen om de eigen aanpak onder de loep te nemen. Wij willen komen tot een geheel nieuwe aanpak van de vakken tekenen, handvaardigheid en muziek. Wij zetten in op een wezenlijke vernieuwing van aanpak en organisatie.

Om tot een invulling te komen voor de kunstvakken in het leergebied kunst en cultuur hebben we nagedacht over visie en doelstellingen. Het algemeen beleid van de school vormt het uitgangspunt. De school als geheel maakt keuzes over hoe ingrijpend het programma en de aanpak worden gerealiseerd (uren, roosters, lokalen, bemanning etc.). Wij vinden het belangrijk dat er samenhang ontstaat tussen de vakken tekenen, handvaardigheid en muziek.

De eerste twee leerjaren vormen een schakel tussen het BO en het vervolg in de bovenbouw.

De leerlingen van twaalf tot veertien jaar in de onderbouw VO vereisen een speciale aanpak. De onderbouw is een oriëntatieperiode waarin leerlingen zichzelf leren kennen: wie ben ik, wat kan ik en wat wil ik. Het leren houdt steeds meer rekening met de interesse, leerstijl en leefwijze van de leerlingen. Leren vindt plaats in een relevante en levensechte context.

Voor de kunstvakken betekent deze oriëntatieperiode dat leerlingen zicht en inzicht krijgen op en in diverse kunstdisciplines. Dat omvat niet alleen zelf dingen maken of produceren, maar ook kijken en luisteren naar (professionele) kunst en daarop reflecteren.

Programma

Onderstaand programma is een eerste opzet voor de 1e klassen vmbo van Piter Jelles Junior, schooljaar 2006-2007.

Hierbij is uitgegaan van een schooljaar bestaande uit vier periodes van tien weken. In elke periode wordt een onderwerp of thema behandeld vanuit verschillende disciplines. (tekenen, handvaardigheid en muziek).

Periode 1:	'Dit ben ik'	Koffertjesproject
Identiteit en diversiteit		
Leeropgave:	Dit ben ik	
Praktijkopdracht:	Maak bv. zelfportret voor je portfolio	
Onderzoek:	Manieren om een zelfportret te maken	
Culturele activiteit:	Bezoek museum en/of internetsites	
Historische achtergrond:	Portretten uit de kunstgeschiedenis	
Reflectie/dossier:	Volledigheid en presentatie zelfportret	
Presentatie:	Profielopstellen in het cultuurportfolio	

Leeropgave:	Mijn koffertje
Praktijkopdracht:	Maak een geheime koffer met jouw identiteit
Onderzoek:	Zoek (thuis) naar dierbare tastbare herinneringen
Culturele activiteit:	Zoek muziek die bij jou hoort
Historische achtergrond:	Maak een verslag van de herinnering/gebeurtenis
Reflectie/dossier:	Waarom heb je het zo gedaan? Wat doet het met je?
Presentatie:	Presentatie voor familie en medeleerlingen

De leerling leert eigen kunstzinnig werk aan anderen te presenteren.

De leerling leert door het gebruik van elementaire vaardigheden gevoelens uit te drukken.

De leerling leert mondeling en/of schriftelijk te reflecteren op eigen werk.

Periode 2 Metamorfose

Variatie en verandering

Leeropgave:	Metamorfose
Praktijkopdracht:	Variatie aanbrengen in het beeld (van tekenen, handvaardigheid en muziek) waardoor het totaal anders wordt.
Onderzoek:	Verdieping in de kunstvorm die je gebruikt
Culturele activiteit:	Bezoeken van een expositie
Historische achtergrond:	Kunstgeschiedenis
Reflectie/dossier:	Waarom en hoe verander je het op deze manier?
Presentatie:	Richt een expositie in van de verschillende werken en zorg voor muzikale begeleiding

Basiskennis:

In deze periode worden een aantal klassikale lessen gegeven over de basisprincipes van een aantal beeldende en muzikale facetten zoals kleurenleer, ritme, noten lezen en verschillende technieken (snijden, meten, tekenen/schilderen).

- De leerling leert te kijken naar beeldende kunst.
- De leerling leert door het gebruik van elementaire vaardigheden verbeelding vorm te geven.
- De leerling leert anders te luisteren naar muziek.
- De leerling leert verslag te doen van deelname aan kunstzinnige activiteiten als deelnemer.

Periode 3 Mix & Match

Leeropgave:	Een culturele tentoonstelling
Praktijkopdracht:	Maak een expositie over 'jouw' land Gebruik hierbij een eigengemaakt kamerscherm
Onderzoek:	Informatie uit bieb, van familie, interviews, internet enz.
Culturele activiteit:	Bezoek aan mensen en/of musea met een band met het land
Historische achtergrond:	Bekijken van een film over een bepaald land
Reflectie/dossier:	Waarom heb je het zo gedaan/deze keuzes gemaakt?
Presentatie:	Tentoonstelling voor familie en school
	<ul style="list-style-type: none">• De leerling leert anders te kijken naar een filmvoorstelling• De leerling leert eigen kunstzinnig werk, als deelnemer in een groep, aan derden te presenteren.• De leerling leert door het gebruik van elementaire vaardigheden ervaringen vast te leggen.• De leerling leert verslag te doen van deelname als toeschouwer.

Periode 4 Theaterproductie

Leeropgave:	Maak een complete theateervoorstelling
Praktijkopdracht:	Een productie over een fictieve stad/dorp Maatschappelijk gericht; arm&rijk, school&beroep enz.
Onderzoek:	Internet en mediatheek
Culturele activiteit:	Het geven van een theateervoorstelling
Historische achtergrond:	Bezoek aan een toneelvoorstelling
Reflectie/dossier:	Hoe en waarom heb ik het zo gedaan/geregiseerd
Presentatie:	Grote avondvoorstelling voor familie, klasgenoten en Andere genodigden.
	<ul style="list-style-type: none">• De leerling leert door het gebruik van elementaire vaardigheden communicatie te bewerkstelligen.• De leerling leert te kijken en luisteren naar theateervoorstellingen.• De leerling leert te kijken en te luisteren naar dans- en muziekvoorstellingen.• De leerling leert mondeling en schriftelijk te reflecteren op werk van anderen waaronder kunstenaars.

Het programma voor de 2e klassen wordt later gemaakt. Dit zal meer gericht zijn op verdieping. Er is gekozen voor een gefaseerde invoering. De docenten muziek en beeldende vorming werken samen. (Duo/trio docentschap).

Rol van de docent

Binnen de vernieuwde structuur van Kunst & Cultuur zal de nadruk gelegd worden op het verwerken en leren naar aanleiding van de kernconcepten. De dominante rol van de docent voor de klas zal verschuiven naar een begeleidende tutorrol meer op de achtergrond. Hij/zij zal zich vooral bezig houden met het gedeeltelijk leiden en begeleiden van de leerlingen.

De docent motiveert en stimuleert tot creativiteit via een van tevoren bepaalde procesgang. Naast het doceren is ook de culturele ontwikkeling van de docent van belang. Ook hij/zij blijft op de hoogte van kunst en cultuur in de breedste zin van het woord, en blijft in contact met de verschillende disciplines. Hierdoor blijft de vakkennis groot en actueel.

Rol van de leerling

Binnen de vernieuwde structuur van Kunst & Cultuur binnen het onderwijs krijgt de leerling via een andere weg ingang tot de gegeven kerndoelen. De nadruk is ook hier verlegd van een passieve schoolse houding naar een actieve en sociaal vaardige houding. Samenwerken is een constante factor binnen het leergebied, waardoor de leerling onder andere leert eigen kunstzinnig werk in een groep te beoordelen en presenteren. De leerlingen zullen vaak worden ingedeeld in groepjes, willekeurig of zelf ingedeeld naar aanleiding van een opdracht of thema. De leerling ontwikkelt vaardigheden in het gebruik van diverse technieken. Hij/zij leert zelfstandig te werken en zich te verdiepen in het gemaakte werk. Een verhoogde concentratiespanne wordt ontwikkeld en de leerling leert eigen werk te waarderen en te bekritisieren. Reflectie vormt een belangrijk onderdeel van het leerproces en de leerling maakt dit zichtbaar in een portfolio. Hierdoor komt ook het procesmatig werken goed tot zijn recht. Zowel de leerling, de leraar als de ouder heeft zo een overzicht van de studieontwikkeling binnen het leergebied. Doordat de leerling enige achtergrondkennis verkrijgt via de docent leert hij/zij te kijken naar beeldende kunst, te luisteren naar muziek en te kijken en luisteren naar theater-, dans-, of filmvoorstellingen. Bovendien kan dit inspirerend werken en de leerlingen aanzetten tot zelfgemaakte voorstellingen. Nieuwe kunst- en cultuuruitingen worden (her)ontdekt en gebruikt binnen verschillende thema's. Binnen de school kan niet ontkomen worden aan een mentaliteitsverandering betreffende de nieuwe onderwijsstructuur. Van leerlingen wordt verwacht dat zij een grote sociale ontwikkeling doormaken. Ze leren onder meer samenwerken, eerst denken dan doen, reflecteren, experimenteren, bekritisieren, verder denken, verbanden maken, visualiseren en projectmatig werken. Binnen het creatieve werken en leren ontstaat een creatief zelfbewuste jongere die met beide benen in het leergebied kunst en cultuur staat.

Beoordeling

Het doel van beoordeling binnen het leergebied kunst en cultuur is zicht krijgen op het ontwikkelingsproces van de leerling en op de ontwikkeling van de opgedane kennis door de leerling. Hij/zij vraagt een bevestiging en de docent speelt hierin tot nu toe de belangrijkste rol. In de nieuwe structuur zal de nadruk van de beoordeling worden verschoven naar reflectie. De leerling houdt met hulp van de begeleidende docent zijn eigen proces en ontwikkeling bij. Dit gebeurt met behulp van een zogenaamd portfolio. Steeds meer scholen gaan aan de slag met nieuwe en andere manieren van volgen, begeleiden en beoordelen van hun leerlingen. Het portfolio wordt hierbij een steeds belangrijker hulpmiddel.

Zo helpt het bij:

- Het begeleiden van leer- en ontwikkelingsprocessen van leerlingen.
- Het verzamelen van bewijzen (binnen en buitenschoolse activiteiten) van bereikte leerdoelen
- (Zelf)reflectie
- Het (anders) beoordelen en toetsen van leerlingen
- De presentatie van bereikte resultaten
- Duidelijkheid bij doorstroom naar een andere (vervolg)opleiding

Een portfolio is geen momentopname: het geeft juist een overzicht van het leerproces en van de bereikte leerdoelen tijdens de verschillende perioden. Elk portfolio is een persoonlijk rapport en laat de leerontwikkeling van die leerling zien. Er is plaats voor een persoonlijk verhaal en het verhaal/commentaar van de docent. Verder kan een portfolio uitgebreid worden naar andere leergebieden en ook een status van afwezigheid bevatten. Door gebruik te maken van een presentatieve portfolio kan de leerling zijn behaalde vaardigheden en producten (met bijbehorend beeldmateriaal) presenteren aan bijvoorbeeld ouders, stagebedrijven en medeleerlingen. Zij kunnen hier ook commentaar op geven. Zo ontstaan mogelijkheden voor 360 graden feedback. De inhoud van een portfolio bestaat uit materiaal waarop de leerling trots is. Het geeft een beeld van zijn/haar houding, aanpak en kunnen. Het persoonlijk leerproces komt in beeld.

Organisatiemodel en Leeromgeving

Binnen het organisatiemodel zijn de vakken binnen het leergebied op elkaar afgestemd. Ook omdat ze elke keer met hetzelfde onderwerp van doen hebben. De vier periodes kun je zien als vier uitgebreide projecten/leergebieden/lesthema's.

Per klas/groep leerlingen zijn drie docenten (handvaardigheid, tekenen en muziek) met hetzelfde thema bezig. Er wordt gewerkt met een roulatiesysteem, hetgeen inhoudt dat drie klassen binnen een periode telkens drie weken een bepaald deel van het onderwerp behandelen. De laatste week (de 10e week) is bedoeld voor de presentaties.

Een klas krijgt dan bijvoorbeeld drie weken muziek

- drie weken beeldend (handvaardigheid/tekenen)
- drie weken beeldend (handvaardigheid/tekenen)
- een week afronden en presenteren

Natuurlijk is dit afhankelijk van een goede samenwerking met bestuur en roostermakers. Organisatie hangt af van tijd en geld. Het is van groot belang de roosters hierop af te stemmen. De docenten onderling overleggen geregeld en zij beschikken per thema over een checklist waarop alle bezigheden (naast het portfolio) worden bijgehouden. Culturele activiteiten hebben een belangrijke plek binnen de school en binnen het leergebied. De leerling maakt kennis met verschillende soorten culturele en kunstzinnige uitingsvormen. Niet alleen als toeschouwer, bedenker maar ook als uitvoerend artiest/kunstenaar.

In eerste instantie wordt er gewerkt met blokuren omdat we nog altijd te maken hebben met andere vakken/leergebieden waar we rekening mee moeten houden. We gaan uit van drie groepen vmbo en drie docenten beeldende vakken en muziek. Mocht dit anders worden in het nieuwe schooljaar, dan moet dit in overleg met de schoolleiding worden aangepast in de roosters.

Uit bovengenoemde situatieschets blijkt dat het hier gaat om een team-teaching structuur. Het wordt alleen niet altijd zo letterlijk uitgevoerd. Wel wordt er op een gezamenlijke manier met hetzelfde thema omgegaan.

Het is logisch dat een klas/groep het beste gedijt in een stimulerende en motiverende leeromgeving. Dit houdt in dat muziek wordt gegeven in een voor muziek ingerichte ruimte met alle benodigde middelen. Dit geldt ook voor de beeldende vakken: die vereisen een ruim lokaal met alle benodigde materialen en machinerie. Ook lichtval en voldoende ramen zijn belangrijk.

Het idee bestaat om per periode de aanwezige c.q. gebruikte lokalen en ruimtes in een bepaalde sfeer in te richten die te maken heeft met het thema van dat moment. Bij bijvoorbeeld Mix&Match kun je dan denken aan posters van andere culturen en andersoortige muziek. Uiteraard kunnen leerlingen hier een grote inbreng in hebben.

Bijlage IV

OSG Sevenwolden uit Heerenveen

Docenten

Aag Toering
Hans Haan

www.osgsevenwolden.nl

Juni 2006

Beschreven door Saskia Malherbe

Kunst en cultuur in de onderbouw op OSG Sevenwolden

OSG Sevenwolden is een brede school met vijf verschillende locaties. Op de recent verbouwde locatie aan de Buitenbaan is de onderbouw gevestigd met 680 leerlingen. Naast de vmbo, havo, vwo en gymnasiumklassen zijn er zowel in het eerste als in het tweede leerjaar twee jenaplan-klassen waarin alle niveaus vertegenwoordigd zijn.

Ontstaan van het leergebied

In 2005 was de school betrokken bij het SLO-project over het leergebied kunst en cultuur. De scholen die aan dit project deelnamen ontwikkelden een leerplan voor het leergebied dat vervolgens werd uitgevoerd. Alleen bij Sevenwolden ging men direct van start, nog voordat alles op papier stond. “We waren bang te blijven hangen in leerplannen en papieren; deze vakken gebeuren op de vloer, met kinderen en door kinderen”, aldus Aagg Toering, coördinator van het leergebied kunst en cultuur in de onderbouw. Achteraf is men erg tevreden over de gekozen aanpak.

Visie en uitgangspunten

Bij het vormgeven van het leergebied is uitgegaan van de gedachte dat kunst en cultuur toegankelijk moesten zijn voor de leerlingen. Het moest gaan om aansprekende opdrachten: niet te hoog gegrepen en dicht bij de realiteit van de leerlingen.

Men wilde de leerlingen niet alleen laten kijken naar kunst, maar hen erbij betrekken en hen eraan mee laten doen. Er moest binnen het programma ruimte zijn voor het ontdekken van de eigen interesses en het experimenteren met verschillende kunstvormen. Kunst wordt benaderd vanuit verschillende perspectieven en leerlingen ervaren kunst als publiek, als makers en als critici. Door kunst breed aan te bieden kunnen verbanden gelegd worden tussen de verschillende disciplines. Men hoopt op deze manier de nieuwsgierigheid van de leerlingen te prikkelen en hen in staat te stellen bewuste keuzes te maken. Omdat OSG Sevenwolden uitgaat van leerlingcentraal onderwijs wordt veel waarde gehecht aan de eigen inbreng van leerlingen en het onderling laten uitwisselen van ideeën. “Door leerlingen de ruimte te geven zelf accenten te leggen binnen het programma zijn de resultaten soms heel verrassend!”, vertelt Aagg Toering.

Programma en doelen

Op OSG Sevenwolden is gekozen voor een gefaseerde invoering van het leergebied kunst en cultuur zodat het geleidelijk vorm kan krijgen in het rooster en in het team. Handvaardigheid, tekenen en textiel werden vijf jaar geleden al gecombineerd tot bevo (beeldende vorming). Nu heeft men ook het vak muziek erbij betrokken.

In overleg tussen de desbetreffende docenten is gekozen voor een structuur met een workshopkarakter waarbinnen diverse vakspecifieke onderwerpen worden aangeboden. Er werd een aantal projecten ontwikkeld waarin elementen uit de verschillende vakken gecombineerd zijn.

Door de lessen bevo en muziek gelijktijdig te laten plaatsvinden kon gezamenlijk aan deze projecten gewerkt worden en kregen de leerlingen de vrijheid om van de ene lesruimte naar de andere te gaan.

Van start met het leergebied kunst en cultuur

In 2006 stonden de vakken handvaardigheid en tekenen in de eerste en vierde periode nog apart op het rooster. In periode 2 en 3 werden deze vakken gecombineerd met muziek en stonden er uren voor kunst en cultuur op het rooster. Binnen deze blokken van drie lessen volgden de leerlingen workshops en werkten zij aan de vakoverstijgende projecten.

Gefaseerde invoering van het leergebied kunst en cultuur in 2006

Periode 1 (9 weken)	Periode 2 (9 weken)	Periode 3 (9 Weken)	Periode 4 (9 weken)
Bevo	Kunst en Cultuur Workshops: - kleur - compositie - ruimte -zingen -instrument bespelen	Kunst en Cultuur Projecten: - hangplek - cabaretvoorstelling - reclamefilm	Bevo

De projecten

“We willen de leerlingen zo veel mogelijk betrekken bij wat er speelt op school en hen uitdagen erover mee te denken”, vertelt Aagg Toering. Men heeft daarom gekozen voor realistische opdrachten die zich afspelen in en rond de school. De leerlingen ontwierpen hun ideale hangplek bij school in een maquette, brachten een cabaretvoorstelling ten tonele met als thema ‘de lerarenvergadering’ en regisseerden een reclamefilmpje om hun school onder de aandacht te brengen bij basisschoolleerlingen. Als afsluiting werden de ouders uitgenodigd en de eindproducten gepresenteerd. Door de aanwezigheid van een echt publiek werd de motivatie voor de opdrachten vergroot en konden de leerlingen trots zijn op hun prestaties.

Binnen- en buitenschools leren

Er is in het programma gezocht naar een evenwichtige verdeling tussen klassikaal en projectmatig werken en tussen binnen- en buitenschools leren. Met als doel een brede en rijke invulling te geven aan het leergebied heeft de school inmiddels een aardig kunst- en cultuurnetwerk opgebouwd. Zo is er contact gelegd met Keunstwurk, een overkoepelende organisatie die Friese scholen en culturele instellingen bij elkaar brengt. Ook wordt door de leerlingen regelmatig een bezoek gebracht aan theater Het Posthuis in Heerenveen.

Anderzijds probeert men het theater in de school te krijgen. In september komt er bijvoorbeeld een dag een toneelgroep op school waarna leerlingen aansluitend een theatervoorstelling bijwonen.

Een theaterbezoek wordt meestal gecombineerd met een aantal lessen op school. In het kader van het cabaretproject werden onlangs van kunstcentrum De Cirkel twee dramadocenten 'geleend', die op school een dag dramalessen verzorgden. Tussen OSG Sevenwolden en de plaatselijke culturele instellingen ontstaat meer en meer een vruchtbare uitwisseling.

Het succes van deze aanpak?

Aagg Toering: "Je ziet dat bij de leerlingen het kwartje valt. Zo was er voor de vakantie een voorstelling van drie Duitse heren, die van alles met maskers deden en waarin niet werd gesproken. De leerlingen vonden het prachtig! Na de voorstelling konden ze het toneel op om een kijkje achter de schermen te nemen. Ze maakten kennis met de spelers en kregen de kans vragen te stellen. Er ontstond een leerzaam gesprek met de acteurs die de leerlingen van alles lieten zien en uitlegden. Je zag dat het plotseling echt voor ze ging leven!"

Het leergebied kunst en cultuur in 2007

Vanaf volgend schooljaar zijn alle uren handvaardigheid en tekenen en muziek vervangen door kunst- en cultuururen waarin muziek, tekenen en handvaardigheid geïntegreerd zijn. In iedere periode zal er gewerkt worden aan een opdracht met een bepaald thema en worden verschillende workshops aangeboden. Leerlingen maken vervolgens zelf een selectie uit dit aanbod. Op deze manier gaat men steeds meer richting een leerlinggestuurde aanpak.

Met het oog op de nieuwe manier van werken kon men wel wat extra mankracht gebruiken. Een nieuwe docent handvaardigheid en een klassenassistent met kunstachtergrond zullen daarom vanaf het nieuwe schooljaar het kunst- en cultuurteam versterken.

Aandachtspunten voor de toekomst

Omdat leerlingen vorig jaar één van de drie opdrachten konden kiezen is niet iedereen met alle disciplines in contact geweest. Dit jaar zouden leerlingen met ten minste drie van de zeven disciplines in aanraking moeten komen.

Verder vergt het combineren van de kunstvakken niet alleen de nodige veranderingen in de organisatie, maar ook binnen het docententeam en in de houding van de leerlingen. Zo lagen de lokalen van de verschillende kunstvakken ver uit elkaar binnen de school, waardoor leerlingen tijdens het werken aan gezamenlijke projecten nog al eens de school door liepen. Het combineren van verschillende klassen en het werken met projecten doet een beroep op andere docentvaardigheden dan wanneer men werkt met een klassikaal programma. In de nieuwe opzet krijgen leerlingen bovendien veel vrijheid en wordt van hen veel zelfstandigheid en eigen inzet verwacht. Dit zijn zeker aandachtspunten voor volgend jaar.

Rol van de docent en de leerling

De rol van de docent is steeds meer een begeleidende. Als begeleider probeert hij erachter te komen wat leerlingen leuk vinden en waar hun kracht ligt. Hij geeft leerlingen de ruimte na te denken over kunst en zelf keuzes te maken. Uiteraard haakt hij in op die keuzes en geeft hij zonnig grenzen aan. Tussentijdse evaluatie speelt hierbij een belangrijke rol. De vakdocent is tijdens de kunst- en cultuururen altijd in het lokaal aanwezig voor advies en input.

Van de leerlingen verwacht men vooral aanwezigheid en actieve deelname. Door het werken met vakoverstijgende projecten zien leerlingen nu veel beter de verbanden tussen de verschillende disciplines. Doordat leerlingen zelf accenten kunnen leggen in het programma worden individuele kwaliteiten van leerlingen duidelijk zichtbaar en wordt het enthousiasme voor de opdrachten vergroot.

Beoordelen

Bij de beoordeling van de kunst- en cultuurprojecten wordt gewerkt met cijfers omdat dit binnen het schoolsysteem gebruikelijk is. Bij de totstandkoming van het cijfer telt echter niet alleen het oordeel van de docent. Ook de oordelen van leerlingen en zelfbeoordeling door middel van reflectie spelen een rol. Naast het eindproduct wordt ook het werkproces beoordeeld. Een belangrijk instrument hierbij is het logschrift dat wordt bijgehouden tijdens het werken aan de projecten. De ervaring leert dat leerlingen zowel zichzelf als elkaar heel eerlijk en kritisch beoordelen.

Tot slot

Of men op OSG Sevenwolden nog tips heeft voor scholen die ook aan de slag willen met kunst en cultuur? Aagg Toering: "Niet verzanden in theorie en plannen, maar gewoon aan het werk! Maak gebruik van de kracht, kennis en ervaring binnen het docententeam en zorg voor een rijk cultureel netwerk buiten school. Maar vergeet ook de leerlingen niet: betrek ze bij de plannen en laat ook hen met initiatieven komen!"

SLO Werken aan leren
Postbus 2041
7500 CA Enschede
053 - 484 08 40

slo